

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

кафедра психології

Лазарець Анастасія Володимирівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність: 053 Психологія

Галузь знань: 05. Соціальні та поведінкові науки

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Н.О. Єрмакова

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ А.В. Лазарець

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Динамічні процеси в малих групах.....	6
1.2. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.....	15
1.3. Вивчення міжособистісних стосунків в сучасній психології.....	22
1.4. Психологічні особливості різновікової групи.....	28
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	33
2.1. Методи та методики емпіричного вивчення психологічних особливостей різновікової групи молодшого шкільного віку.....	33
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей різновікової групи молодших школярів.....	45
Висновки до другого розділу.....	50
РОЗДІЛ 3. КОРИГУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	52
3.1. Шляхи оптимізації психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку.....	52
3.2. Рекомендації щодо організації дітей різновікової групи молодшого шкільного віку.....	54
Висновки до третього розділу	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день функціонує чимала кількість малокомплектних навчальних закладів, які включають групи різновікового об'єднання дітей. Науковці та практики все частіше звертають свою увагу на різновікові групи, адже немало вчених уподібнюють різновікову групу за психолого-педагогічним потенціалом з родиною. У ході досліджень в цій галузі накопичено велику кількість даних, що застосовуються до дошкільного та підліткового віку. Молодший шкільний вік є найменш вивчений з цієї точки зору, і залишається відкритим питанням у дослідженні та оптимізації динамічних психологічних процесів молодших школярів. Аналіз останніх досліджень і публікацій психолого-педагогічної літератури показує, що питання динамічних процесів в малих групах досліджували у своїх працях багато вчених, зокрема, К.Ц. Левін, А.Г. Кирпичник. Міжособистісними стосунками в малих групах цікавились С.Л. Рубінштейн, О. О. Леонтев. Захопливо писали про молодших школярів видатні вчені-педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський. У напрямку вивчення різновікового середовища наукову роботу здійснювали О. Авраменко, О. Бутенко, Т. Репіна.

Тема дослідження психологічних особливостей різновікової групи молодших школярів в умовах сьогодення набуває нових аспектів, оскільки все частіше зустрічаються збірні групи продовженого дня для учнів різних вікових груп. Саме на прикладі групи продовженого дня будуть проводитись дослідження даної теми. Група продовженого дня є однією із форм виховання дітей і допомагає організувати найсприятливіші умови для їхнього відпочинку, навчання та виховання, поєднання навчально-виховної роботи на уроках і в позаурочний час. Отже, зважаючи на незначну кількість наукових праць, що стосуються психологічних особливостей молодших школярів, актуальність теми дослідження, її теоретична та практична важливість зумовлюється потребами теоретичних досліджень та практичних рекомендацій.

Об'єкт дослідження: динамічні психологічні процеси різновікової групи молодших школярів.

Предмет дослідження: психологічні показники динамічних процесів різновікової групи молодших школярів.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у практичному та теоретичному дослідженні психологічних особливостей різновікової групи молодших школярів.

Гіпотеза дослідження: динамічні психологічні процеси різновікової групи молодших школярів мають свою вікову специфіку, яка визначається віковими особливостями дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості динаміки психологічних процесів різновікової групи молодших школярів.
2. Визначити шляхи та методи оптимізації психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку.
3. Розглянути та науково обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення та коригування психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку.

Експериментальна база: експериментальне дослідження проводилося на базі КУ Піщанської загальноосвітньої школи I-II ступенів. Всього дослідженням охоплено 16 учасників, у віці від 6 до 11 років.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація та узагальнення наукової літератури з проблематики досліджень, присвячених аналізу взаємин дітей у різновікових групах ; діагностування.

Методики: дослідження міжособистісних стосунків у різновіковій групі дітей молодшого шкільного віку проводилося за допомогою методики Ф.Фідлера, авторська анкета на з'ясування міжособистісних стосунків у колективі, модифікованої проєктивної методики «Мій клас» та проєктивних методик «Дерево», «Мозаїка», методики «Головоломка».

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати дослідження можуть використовувати класні керівники при роботі з дітьми для покращення навчальної та виховної діяльності. Також – психолог школи при роботі з батьками та підлітками, для проведення просвітницької роботи та для

здійснення корекційно-розвивальної роботи. Сформульовані висновки, рекомендації можуть бути враховані в процесі конкретизації, оптимізації та коригування психологічних процесів різновікової групи молодших школярів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні теоретичні положення магістерської роботи доповідалися на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Молодь у психології: етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія» (СумДПУ імені А.С. Макаренка, 22-23 квітня 2021 р.) та висвітлені в науковій праці «Психологічні проблеми різновікової групи молодших школярів», у Всеукраїнському з міжнародною участю науково-практичному семінарі «Макаренківські читання» (СумДПУ імені А.С. Макаренка, 11 березня 2021 р.).

Структура і обсяг роботи: Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел з 50 найменувань. Основний зміст викладено на 59 сторінках комп'ютерного набору, містить таблиці та рисунки. Повний обсяг роботи – 79 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Динамічні процеси в малих групах

Соціальна психологія переважно досліджує поведінку та моделі діяльності людей, оскільки вони належать до соціальних груп. Акцент робиться на аналізі групових характеристик та визначенні деталей впливу на особистість конкретних соціальних груп. Основне значення групи для особистості полягає в тому, що група є певною системою діяльності, що входить до системи соціальних відносин. Уніфікація змісту діяльності створила спільні психологічні характеристики групи. Ці характеристики можна розглядати як інтереси, норми, цінності та цілі групи. Кожен член групи присвоює ці характеристики, щоб усвідомити свою приналежність до групи. Тому загальним принципом малої спільноти є формування усвідомлення відчуття «ми», що свідчить про належність до групи.

Необхідно виділити групову динаміку серед процесів, що організовують діяльність малої соціальної групи.

Групова динаміка – це галузь в соціальній психології, що вивчає процеси малої групи, а саме:

- керівництво та лідерство;
- формування структури;
- згуртованість;
- утворення норм та цінностей;
- розвиток тощо.

На думку багатьох науковців, зокрема В.В.Нуркової та Н.Б.Березанської: «Групова динаміка - це життєдіяльність групи, як вона функціонує, розвивається та в якому напрямку рухається її розвиток» [27].

У сучасній психології існує кілька варіацій терміну «групова динаміка» :

- 1) це напрям вивчення малих груп;

2) метод вивчення міжособистісних відносин у групі;

3) комплекс динамічних процесів, котрі відбуваються в групі в певний проміжок часу.

Термін групової динаміки запропонував Курт Цадек Левін, німецький та американський психолог. За визначенням К. Левіна: «Групова динаміка – це дисципліна, що досліджує позитивні і негативні сили, які діють в даній групі» [50].

У 1945 році психолог заснував центр з дослідження групової динаміки при Массачусетському технологічному інституті. Основними завданнями даного центру були вивчення фундаменту групової динаміки, як керувати соціальною групою та які зміни відбуваються в житті групи. Дана школа групової динаміки інтерпретує групу як єдиний інертний організм.

Для опису групової динаміки вчений використовував такі закони:

1. Варто діяти на групу в цілому, ніж на окремих її учасників. Індивідуальна поведінка часто змінюється. Ефективніше буде впливати на групу, щоб кожен з індивідів усвідомлював свою залежність від інших учасників;

2. Фундаментом групи є взаємозалежність її учасників. Уподібнення осіб одне до одного об'єднує їх та дає можливість побудувати дружні стосунки між учасниками несвідомо

З часом дані закони були підтвержені практично, що дозволило прояснити функції та моделі розвитку різних груп.

Механізм групової динаміки забезпечує баланс між силами розвитку та стабільності. Розглянемо підходи до вивчення психологічного механізму групової динаміки:

- Ідіосинкразійний кредит лідера. Поняття *«ідіосинкразичний кредит»* запропонував голандський психолог Яап Холландер.

Як зазначав вчений: «...даний підхід позитивно впливає на перехід групи на вищий рівень та дозволяє відхилитись групі від норм. Це можливо за наявності учасника, який має високий статус, та який орієнтує групу та впроваджує в ній зміни» [5].

- Вирішення конфліктів всередині групи. Питанням колективоутворення займався російський психолог Анатолій Григорович Кирпичник. Вивчаючи дану тему він звернув увагу на такі «види суперечностей:

а) між зростанням потенціалу групи та її поточною мобільністю;

б) між посиленням бажання членів групи до самореалізації та самоствердження із зростаючою тенденцією індивідів входити в групову структуру в той самий час» [3].

Внутрішньо-груповий конфлікт – це потенційна можливість підняти групу на вищий рівень і сприяти розвитку групи за допомогою методу, що сприятливо впливатиме на вирішення конфлікту. За рахунок проходження конфліктних ситуацій організація групи стає сталою.

- Психологічне спілкування – учасникам, що зробили значний внесок у житті групи, надається вищий психологічний статус. Їх дії позитивно позначаються на розвитку групи, адже це цінний вклад у функціонування малої групи. Завдяки цьому існує велика вірогідність досягнення цілей, втілення цінностей та підвищення положення групи [8, с. 14].

Слідкуючи за динамікою соціальної інтеграції в малих групах психологи Ірвін Олтмен і Делмас Тейлор виокремлюють «...декілька етапів розвитку міжособистісного обміну:

- напрямок;
- початкове емоційне спілкування;
- достатня емоційна комунікація;
- встановлення спілкування» [24].

Тому розвиток малих груп виступає як частина ширшої соціальної спільноти і одночасно незалежної психологічної спільноти.

Отже, можемо зробити висновок, що розвиток групи відбувається через реальні групові дії. Залежно від індивідуального внеску кожного з учасників стає очевидною статусна диференціація.

Пропонуємо розглянути більш просту та детальну систематизацію механізмів групової динаміки.

1. Механізм розвитку:

- особлива заслуга лідера;
- вплив меншини групи (сприяє зростанню пізнавальної активності учасників групи і часто призводить до зміни методів реалізації цілей групи);
- конфлікти всередині групи (прагнення розв'язати суперечності всередині групи).

2. Механізм стійкості:

- конформність (послідовність є стабілізуючим механізмом, що забезпечує перемогу прийнятих більшістю норм і пригнічує індивідуальні дії та поведінку);
- єдність (побудова тривалих стосунків);
- згуртованість (стійкий механізм групової динаміки визначає подібність в розумінні думок, норм та цілей групи, особливості їх функцій).

Як стверджує український вчений Максименко С. Д.: «Важливою рисою динамічних процесів є норми». Вони виникають завдяки соціальній взаємодії між учасниками групи та формуються в процесі виникнення ситуацій, що мають важливе значення для групи [20].

Норми можна використовувати до будь-якої ситуації незалежно від окремих членів групи та їх ролей. Тобто, норми можна регулювати як рольовий стандарт поведінки. Їх розрізняють залежно від групового сприйняття: одні норми визнають майже всі учасники групи, інші – підтримують лише кілька людей.

Також норми розрізняються за ступенем дозволеного від них відхилення та відповідних схвалень (так би мовити, санкцій), що застосовуються до них:

- формальні (нагороди, заохочення, осуд);
- неформальні (схвалення-несхвалення).

На думку Дружиніна В.Н. «...термін «норма» відноситься до стандартизованих правил поведінки, прийнятих учасниками групи. Прояви та дії цих норм різноманітні й охоплюють широкий діапазон: від зовнішніх ритуалів до морально-естетичних виборів» [9, с. 135].

Норми гарантують структуру малої соціальної групи, сформовані статуси та ролі. Їх основне призначення – забезпечити існування групи як цілісної системи в суспільній діяльності.

До того, як людина психологічно включена в групу, тобто поки вона не прийме групові норми як еталон власної поведінки, вона не може розглядатися як формальний член групи. Якщо він не згоден з діючими груповими нормами, він може стати членом групи лише на словах.

Що стосується малої групи молодших школярів, то говорити про норми їх колективу ще рано. Норми групи дітей молодшого шкільного віку ще не сформовані. Хоча можна закласти фундамент. Для цього досить створити правила, які регулюватимуть відносини між учасниками групи.

Механізми групової динаміки залежать від впливів групи на учасника.

Соціальні психологи розрізняють два види групового впливу на людей: за допомогою норм та за допомогою інформації [24, с. 137].

Інформаційний вплив здійснюється коли людина потребує отримати якусь інформацію, якої, на її думку, бракує для побудови особистої поведінки. Коли попит на таку інформацію стає особливо гострим, поведінка інших стане цінною інформацією.

Нормативний вплив являє собою вплив на людину, коли її змушують дотримуватися суспільних норм, щоб бути прийнятою.

Можливість звернути увагу індивіда на нормативний вплив інших людей залежить від трьох факторів: важливості нагоду для особистості; безпосереднього впливу, тобто від того, наскільки близько група та індивід намагаються вплинути на нього вчасно та простір та кількість людей у групі.

Члени груп меншин також мають соціальний вплив на окремих людей. Вплив меншин розглядається як інформаційний тиск. Невелика група людей може нав'ювання свої думки та ідеї іншим членам групи.

Досліджено умови впливу меншин на групи. Такими умовами є: дотримання власної позиції, впевненість у собі та статус.

Вчені зазначили, що важливим аспектом формування та розвитку малих груп є проблема групової згуртованості [24, с. 137-138].

Групова згуртованість – це певний хід формування особливого тиску відносин у групі, що дає право структурі, заданій зовні, трансформуватися в психологічну спільноту, в системний психологічний організм, що діє за своїми особливими законами. Найвищим рівнем розвитку групи вважається мала група, вона має високий ступінь згуртованості, єдність цінностей і норм, глибоке визнання і почуття відповідальності за результати спільної діяльності групи. Завдяки цьому процесу малу групу можна назвати колективом.

Метод дослідження згуртованості ґрунтується на ідеї, що основним інтегратором групи є спільна діяльність її учасників. Найкраще цей метод втілює Петровський Артур Володимирович. Вчений сформулював теорію, що описує динаміку розвитку соціальних груп – теорію діяльнісного опосередкування міжособистісних взаємин.

На думку вченого: «...згуртованість пов'язана з міжособистісною стосунками, на основі схожості та взаємодоповнюваності мотивів, інтересу, ставлення, темпераменту тощо. Еталон міжособистісних взаємовідносин – задоволення учасника групи процесом і результатами взаємодії, що супроводжується взаємною повагою та розумінням, ентузіазмом при взаємодії» [30].

Конфлікт являється невід'ємною частиною життя будь-якої групи. Існують конфлікти між різними інтересами, цілями, позиціями, думками або точками зору інтерактивних учасників.

Конфлікти можуть бути конструктивними (покращують діяльність групи за рахунок формування нових функцій, ролей, правил), стабілізуючими (закріплення функцій, ролей, правил, які вже існують в групі), деструктивними (руйнування функцій, ролей чи правил групи, протистояння учасників групи).

Залежно від видів конфліктів групи функції є руйнівними: між учасниками напружені стосунки, порушується дисципліна, наявні психологічні травми, конструктивними, де учасники намагаються подолати труднощі задля покращення функціонування групи, діагностичними – це порозуміння між учасниками [22].

Для вирішення конфлікту можна застосувати принцип уникнення, тобто учасник робить зусилля, щоб не потрапити в конфліктну ситуацію; пристосування, коли учасник поступається своїми інтересами, щоб не потрапити в конфліктну ситуацію; суперництва, де учасник намагається нав'язати свою позицію, щоб уникнути ситуацію конфлікту чи співробітництва, коли учасник шукає варіанти, які будуть задовольняти інших, щоб уникнути ситуацію конфлікту.

Орбан-Лембрик Л.Е дотримується точки зору: «Динамічний процес малої групи включає також процес прийняття групових рішень. Теоретичною основою групового прийняття рішень є питання вартості групового та індивідуального прийняття рішень.» Інакше кажучи, групове прийняття рішень є більш доцільним, а обговорення в групі дозволяє краще і повніше оцінити варіанти рішення. При груповому прийнятті рішень члени групи несуть спільну відповідальність за виконання рішення. Через те що група бере участь у процесі виконання завдання, груповий принцип прийняття рішення збільшується можливість його виконання [29].

Динамічні процеси в малій групі тісно пов'язані з поняттями лідерства та керівництва. Організація життєдіяльності групи (управління нею та забезпечення максимального позитивного впливу на функціонування групи) пов'язані з лідерством та керівництвом. Вони є чинниками впливу на групу, на її єдність та організованість.

Керівництво – явище офіційного управління. Керівник має формальні права та обов'язки, реалізує завдання та цілі групи регламентовано. Інакше кажучи, на керівника функції управління покладено офіційно.

«Лідер, - за словами Варій М.Й., – це учасник групового об'єднання, що за власним бажанням бере на себе більшу частину відповідальності за досягання цілей групи» [19]

Поняття «керівник» та «лідер» часто ототожнюють. Хоча між ними є значні відмінності, а саме:

- їх діяльність має різні напрямки. Керівник зосереджується на виконанні завдань групи, а лідер зорієнтований на особисті інтереси учасників групи;

- є не так багато груп, які мають містити в собі і керівника, і лідера.

Частіше це зустрічається в наукових колективах;

- у багатьох групах таке поєднання неможливе через різницю у віці, лідера та статусу групи.

Детально розглянути відмінності між термінами «керівник» та «лідер» можна в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Відмінні ознаки між поняттями «керівник» та «лідер»

Керівник	Лідер
<ul style="list-style-type: none"> - Призначається офіційно; - Має надані законом певні права та обов'язки; - Представляє свою групу в зовнішній сфері відносин; - Регулює офіційні відносини групи як соціальної спільності; - Є елементом макросередовища (пов'язаний з усією системою суспільних відносин); - Керівництво є явищем стабільнішим, ніж лідерство; - Вважає що більшість учасників не в змозі виконувати свої функції без вказівок «зверху». 	<ul style="list-style-type: none"> - Визначається стихійно; - Може не мати формальних прав та обов'язків; - У сфері своєї активності обмежений внутрішньо груповими стосунками; - Регулює міжособистісні стосунки у групі; - Лідерство виникає за наявності мікросередовища (мала група); - Вибір лідера залежить від настрою групи, змін у міжособистісних відносинах; - Діє за принципом рівності.

Ініціативне вивчення проблеми лідерства розпочалось після досліджень вже раніше згаданого німецько-американського психолога Курта Цадек Левіна. Його цікавили стилі лідерства (прийоми, які допоможуть лідеру впливати на

групу). Вчений К. Левін, створив типологію лідерства, яка є поширеною та загальноприйнятою з вітчизняних до наших днів:

- авторитарний стиль;
- ліберальний стиль;
- демократичний стиль [19].

Максименко С.Д. вважає, що: «Лідерство – це процес, котрий дозволяє особі, що взяла на себе провідну роль, організувати та управляти малою групою, задля досягнення групових цілей» [20, с. 56].

Даний процес значною мірою визначається соціальними відносинами, які панують у групі. Для нього характерні відносини домінування, впливу та наслідування в системі групових міжособистісних відносин. Лідерство прагне пробудити членів групи до спільної мети. Його ефективність залежить від того, чи є в групі визнаний авторитет.

Лідери – це особи, які мають найбільший потенціал цінності та мають ведучий та авторитетний вплив у команді.

Лідерство являє собою динамічний процес групи, який може бути досить суперечливим. Причиною цього є те, що очікування учасників колективу та реальні результати впливу лідера можуть не збігатися. Лідер не висувається групою на відповідну посаду, а займає лідерську позицію спонтанно. У більшості випадків він виконує роль неформального лідера. Щодо його особистості, то вона узгоджується з конкретними груповими нормами та системами цінностей.

Лідерство варто сприймати як груповий феномен, адже лідер являється елементом цієї групи.. Отже, психологічна природа лідерства – це здатність впливати на окремих осіб і групу та направляти їх на досягнення поставлених задач. Ключовою роллю лідера є об'єднання учасників групи та регулювання стосунків між ними.

Таким чином, виходячи розкритого вище поняття «групова динаміка» можемо зробити висновок про багатозначність поняття. У найпоширенішому розумінні групова динаміка – це сукупність процесів, що відбуваються у малій групі (зокрема, її утворення, становлення, розвиток, функціонування, розпад,

нормативний вплив, груповий тиск, згуртованість лідерство та інші), які характеризують її з точки зору руху, розвитку та функціонування. Тобто маємо на увазі розуміння про цілісну систему, дуже значущу у житті групи.

1.2. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку

«Молодший шкільний вік – це важливий та відповідальний етап формування моральної та соціальної обізнаності особистості» - зазначає в своїй роботі Люблинська Г.О. [19, с. 5].

Молодший шкільний вік – це вік хлопців та дівчаток приблизно від 5 до 11 років, власне що відповідає періоду навчання в початкових класах, вік створення особистості. В цьому віці у дитини закладається стиль спілкування з оточенням, бажання індивіда самовдосконалюватись.

Людина живе, розвивається, формується лише в колективі. Їй просто необхідна соціалізація. Варто зазначити, що для нормального процесу соціалізації необхідна гармонія власного «Я» з іншими людьми.

В своїй праці Люблинська Г.О. підводить до висновку, що «...маючи на меті виховати дитину правильно, необхідно взяти до уваги, що дитина – не маленька копія дорослого. Варто враховувати особливості її вікового розвитку. Розвиток дитини пов'язаний зі змінами в організмі, що мають кількісні та якісні показники розвитку. Ці зміни залежать від біологічних і соціальних моментів. У кожного віку свої особливості» [19].

У виховному процесі важливе узгодження поведінки та соціальних норм життя, адже у дітей 1-4 класів малий досвід. Їм властива значна емоційність, можна навіть сказати вразливість, афективне узагальнення переживань, формується ядро особистості. Як раніше зазначалося, досвід у дітей молодшого шкільного віку незначний, але в даному віковому періоді вони починають набувати цей досвід.

Молодший шкільний вік розглядається в діапазоні від 6 до 11 років, що відповідає періоду навчання в початкових класах. Даний період вчені

розглядають як період доволі погідливий та розмірений: розвиток: соціальне, як психічне і фізичне, становлення відбувається поступово [18].

Велика кількість педагогів звикли практикувати методи навчання, що доречні 3 чи 4 класу, на першокласниках. При таких розкладах 50-70% дітей 1 класу виявляють цілком не готовими до засвоєння матеріалу. З цієї причини велика частина учнів втрачає мотивацію до навчання 1 та 2 класах.

У майбутньому це може негативно вплинути на державу: через низький інтелектуальний потенціал народу може постраждати розвиток економічний та соціальний.

Стало популярним ділити початкову школу на 2 періода. Перший період – це 1-2 класи: діти навчаються, в основному, у формі гри, цілісно вивчають навколишній світ. Другий період – це 3-4 класи: навколишній світ діти починають сприймати окремими галузями знань [21].

Вважаємо доречним розглянути кожен клас окремо: психічні, фізичні та соціальні особливості, що властиво кожному віковому періоду молодших школярів. Отже,

1 клас (5-7 років) – у першому класі зростає фізична сила, організм дитини стає більш витривалим до відносно тривалої діяльності. Це спричинено тим, що ріст обох статей уповільнюється, збільшується маса тіла. Хлопчики за цими даними випереджають дівчаток.

Хоч в цьому віці недосконала координація рухів, низький рівень дрібної моторики, діти добре ходять та бігають. Так як дрібні м'язи розвиваються повільно, письмо в межах рядка викликає у першокласника втому.

У дитини віком від 5 до 7 років більше розвинена права півкуля головного мозку. Права півкуля відповідає за емоції, творчість цілісне сприймання світу та хорошу орієнтацію в просторі. В свою чергу, ліва півкуля відповідає за засвоєння інформації, виконання обчислювальних операцій, вивчення та засвоєння певного матеріалу (наприклад, вивчення мови).

Тому вчені, зокрема Дичківська І.М., наголошують «...здійснюватися навчальний процес у школярів повинен методом правої півкулі: за допомогою

позитивних емоцій, через наочність, сенсорні відчуття та творчість, в ігровій формі» [7, с. 187].

Діти потребують постійно рухатись та розмовляти, тому не варто нехтувати фізкультхвилинками та гімнастиками на дрібну моторику, вони є обов'язковими.

Дитина потрапляє у соціальний світ, де встановлюються тісні взаємини між нею, вчителем та однокласниками. Кожен починає засвоювати, що вчитель – авторитет і стає важливим отримати похвалу чи увагу від цього авторитета. Між іншим міжособистісні відносини в класі теж залежать від вчителя, діти прагнуть спілкуватися з тими учнями, які отримали прихильність учителя.

Звернемо увагу, збільшується кількість очікувань від дитини, адже з'являється «ти вже учень, ти повинен». Зрештою дитина стає обмеженою вимогами і наголошеннями на тому, що вже не може робити те, що хоче. А повинна дитина освоїти свою нову роль – роль учня, і щоб гарно з цією роллю справитись, дитина має засвоїти певні норми поведінки, правила, звикнути до шкільного розпорядку дня та до шкільного життя взагалі. У дітей, які відвідували дитсадок, проблем з освоєнням шкільного режиму не буде. Стрес очікує дітей, які не були освітянами дошкільного закладу. Таким дітям буде важко рано лягати спати та рано прокидатись і тому може виникати загальмованість або збудливість, гіпер- чи гіподинамія [40, с. 227].

Прийняття навчального життя триває приблизно два місяці, рідко коли це займає першу чверть або весь рік навчання. Для дитини це тяжка ситуація і тому самостійно вона не справиться, проте не варто й перехоплювати ініціативу дитини. Треба стати підтримкою, яка виручить, підскаже що правильно, а що ні, коли вихованець цього потребує.

У перше півріччя можливе виникнення синдрому дезадаптації: в учня знижується мотивація до навчання, не засвоюється навчальний матеріал, дитина не може пристосуватися до темпу шкільного життя, поведінка та увага не керуються [40, с. 228].

2 клас (7-8 років) – дітям 7-8-річного віку властиве збільшення м'язової маси, статура школяра округлюється. Тому бажано, щоб дитина вподобала вправи, що допоможуть зміцнити її м'язи і сформувати правильну поставу.

Водночас без різких змін, потроху розвивається всі психічні процеси: пам'ять, уява, сприймання, увага довільна. Діти вчаться зміцнювати волю, стримувати свої імпульси, враховувати думку оточуючих. Наочно-дійове мислення ще переважає, хоча в деяких дітей може виникати вже наочно-образне [32].

Учні 2 класу потребують цікаву наочність та ігрові ситуації, як і учні 1 класу, щоб зосередити увагу надовго. Слід зазначити, що рівень концентрації уваги залежить від типу темпераменту учня, а не лише від вольових зусиль. Підкреслимо, є діти, яким важко концентрувати увагу протягом уроку, це нормальне явище. Взагалі рівень уваги може знижуватися не лише упродовж уроку, а й дня чи тижня, семестру. А якщо вимагати від учнів дисципліни, уваги, тиші, то вони можуть вичерпати весь свій енергетичний ресурс.

Поряд з навчанням другокласник приділяє значну увагу міжособистісним взаєминам з вчителем, однокласниками та іншими дітьми молодшого шкільного віку. Вчитель не залишив роль авторитету для дитини, навіть сильніше закріпився, адже учень хоче спілкуватися з ним більше, думка вчителя стає більш значимою ніж раніше [32].

Відбувається набуття досвіду, учні вчаться будувати відносини з однокласниками, входити в колектив, домовлятися, вирішувати ситуації без участі дорослих, виникає потреба у взаємодопомозі та взаємовимогливості. Інакше кажучи, діти починають дорослішати, шукати гармонію між «моє «хочу» найважливіше» та «допомагаю іншому»: формуються відносно стійкі форми поведінки і діяльності у соціумі.

Помічається серед учнів одного класу несхожість психічного віку приблизно на рік чи півтора року. Тобто, дітям властива висока персональна варіативність темпів дозрівання.

Існує гіпотеза, що у деяких дітей може знижуватися самооцінка, адже в цьому віці розвивається самопізнання, самоспостерігання, самоаналіз. «Через

пізнавальну рефлексію у дітей яскраво виражається самокритика, часто з'являються думки «Я такий поганий, бо...». Саме тому велике значення має створення ситуації успіху, адже саме завдяки цьому дитина не втратить віру в себе і жагу до навчання» - повідомляє Омеляненко В.Л.[28].

3 клас (8-9 років) – як зазначалося раніше, в 1 класі Хлопчики випереджають дівчаток за фізичними показниками. В 3 класі дівчата наздоганяють хлопчиків. Все краще розвивається дрібна моторика за рахунок скостеніння кісток зап'ястя та гарно сформованих м'яз кистей рук [39, с. 67].

Лобні зони кори головного мозку поступово дозрівають і тим самим позитивно впливають на рух та координацію. Рухи дітей стають більш чіткими та стабільними, не виникає проблем з контролем швидкості та якості рухів.

Синапси гальмівної дії продовжують формуватися, таким чином емоції дітей врівноважуються,

На уроках діти стають уважнішими, виконують завдання за шаблоном, намагаються мислити раціонально. Це відбувається через те, що ліва півкуля мозку сформована краще, ніж раніше. У результаті ці процеси підштовхують дітей до мислення за допомогою логіки та абстрагування. Умовні рефлексії стають стійкішими, навички до зовнішнього гальмування стають міцнішають

Стосунки між дитиною та дорослими змінюються, діти починають оцінювати дорослих, мислити критично, аналізувати дії вчителя чи рідні.

Відносини між однокласниками теж змінюються. Якщо в 1 класі стосунки між учнями залежали від вчителя і діти прагнули спілкуватися з учнями, які отримали прихильність учителя, то в 3 класі діти незалежні. Вони будують взаємини з однолітками за власними вподобаннями та мотивами. Варто додати, що від цих взаємин залежить самооцінка учня. У вчителя з'являється ще одне завдання: зберегти гарні відносини між хлопчиками та дівчатками, адже тепер дітям більше до вподоби спілкуватися з однолітками власної статі. Тому зберегти цілісність стосунків в класі стане важче [35, с. 37].

До ролі учня діти вже звикли і тому 3-й рік навчального життя вважається самим стабільним. Норми поведінки засвоєні, усвідомлений образ ідеального школяра.

Рівень автономності зріс. Окрім школи, дитина ймовірно відвідує якусь секцію чи школу мистецтва, або клуб за інтересом і там спілкується з дітьми, що розділяють його інтереси. До цих установ може добиратися самостійно, зустрічається в дворі чи за межами двору з іншими дітьми. Тож висока ймовірність, що коло спілкування дитини розшириться. Це добре, але можуть виникнути певні ризики [35, с. 39].

4 клас (9-11 років) – повернемося до фізичних даних дітей 1-го класу. Якщо в 1 класі хлопчики випереджали дівчаток, то в 4 класі обернена ситуація: дівчатка випереджають хлопчиків. Перед пубертатним періодом у дівчаток збільшується вага для, так званого, «стрибка росту» До речі, «...в перед пубертатний період важливо слідкувати за харчуванням дитини: незбалансоване харчування негативно впливає на розвиток майбутнього підлітка» - відзначає Кокун О.М у своїй праці[14].

Порівняно з 3 класом, на 4-й рік навчального життя у дітей краще сформована ліва півкуля мозку. Вміння аналізувати, узагальнювати, логічно мислити, передбачувати удосконалились. Безсумнівно, завдяки покращенню функціонування лівої півкулі четвертокласники вчать сконцентровано, самостійно та старанно.

Розгляньмо які елементи засвоєння властиві учням 4 класу шляхом логічного мислення:

- аналіз – здатність до класифікації, знаходження причин та наслідків;
- синтез – здатність робити висновки;
- передбачення – здатність до припущення подій, які можуть статися в майбутньому;
- оцінка – здатність оцінити ту чи іншу ситуацію, оцінити себе [37].

По відношенню до дорослих четвертокласники відкриті та щирі. Вони дозволяють дорослим дізнатись більше про їх переживання, захоплення, думки, про їх життя взагалі. Їм цікаве спілкування з людьми старшими за них. Саме завдяки цій відкритості вік 9-11 років – ідеальний вік для впливу на дитину, на її світосприйняття.

Учням 4 класу властива самостійність у стосунках з однолітками, вирішенні шкільних ситуацій. Вони без вагань можуть взяти на себе лідерство в груповій діяльності.

У 4 класі дітей чекає перша в їхньому житті атестація – ДПА (Державна підсумкова атестація). І хоча від неї не залежить чи переведуть дитину до 5 класу чи ні, більшість вчителів та дорослих тривожаться та поширюють цю тривогу серед дітей.

«Тривога, що пов'язана з атестацією може нашкодити пізнавальній сфері дитини, її мотивації, оскільки четвертокласник вчитиметься тоді не для того, щоб щось знати, пізнавати щось нове, а для того, щоб не мати поганих оцінок. Якщо оцінка буде нижчою за очікувану, то рівень мотивації знизиться.» - вважають вчені. Вчителі та батьки повинні підтримати дітей та пояснити, що оцінки – не головне і низька чи висока оцінка не є показником їх потенціалу та можливостей в майбутньому [37].

Сутність вищевикладеного зводиться до того, що молодший шкільний вік – це пора формування «дорослості», це період, коли дитина потребує особливої уваги з боку вчителів та батьків. Роль дорослого підтримати дитину, коли вона робить перші кроки в навчальній діяльності.

Завдяки навчальній діяльності розвивається воля. «Школяр, після усвідомлення себе, своїх можливостей, сил і знань, які з'явилися в результаті навчання, може застосовувати їх не тільки в навчальній діяльності, а й в інших сферах життєвої діяльності, включаючи взаємини з людьми» - зазначає Столяренко О.Б. [37].

Таким чином, вагомими новоутвореннями, що розвиваються в школяра, вважаються усвідомлення себе, стосунків з оточуючими, внутрішній розгляд власних вчинків. Важливо дізнатися в чому проявляється вікова специфіка психологічних процесів, яка визначається віковими особливостями дітей молодшого шкільного віку, у міжособистісних стосунках.

1.3. Вивчення міжособистісних стосунків в сучасній психології

Важливим елементом життя людини є спілкування. Комунікація допомагає виявити рівень міжособистісних стосунків, які базуються на основі певних дій стосовно іншої людини чи людей, почуттів, поведінки. Поняття «відносини» використовується частіше в діловій термінології, коли говориться про зв'язок між об'єктами чи певними явищами. Термін «стосунки» використовують, коли йдеться про взаємовідносини між людьми у процесі спілкування.

Питання взаємовідносин між дітьми останнім часом цікавить все більше психологів та педагогів. З'явилося багато охочих фахівців вивчити дане питання, використовуючи різні шляхи: психолого-педагогічне дослідження, аналіз показників психологічних процесів, спостереження тощо.

За словами С.Л. Рубінштейна, відносини – це «родова властивість людини, яка розкривається через відносини однієї людини до іншої». Автор наводить до висновку, що відношення до інших проявляється у дитини раніше, ніж до себе. Як стверджує С.Л. Рубінштейн, «відносини до іншої людини, до людей складає очевидну тканину людського життя, її серцевину... Психологічний аналіз людського життя, направлений на розкриття відносин з іншими людьми, складає ядро життєвої психології» [38, с. 209].

На формування відносин дитини з навколишнім світом впливає спілкування та взаємодія. Як стверджує О.О. Леонт'єв: «...спілкування є актуалізація відносин» [36].

Активне формування відносин відбувається завдяки взаємній діяльності людини з навколишнім світом. В.М. Мясіщев зазначав, що «... вивчення людини в його відносинах представляє вивчення людини насамперед у його зв'язках з людьми». Саме за теорією В.М. Мясіщева вихідними і формоутворювальними відносинами є відносини з зовнішнім світом: «Громадські відносини формують всі інші його відносини із зовнішнім дійсністю». Тож можемо зробити висновок, що видатний психолог розглядав

особистість як утворення діалогічне, як продукт індивідуального досвіду спілкування та відносин з іншими людьми [36].

Сутність проблеми наукової роботи зводиться до того, щоб вивчити значення та особливості взаємовідносин, міжособистісних стосунків у сучасній психології та міжособистісних стосунків у спільноті дітей молодшого шкільного віку.

Зі сказаного раніше істотно те, що спілкування розглядається як взаємодія, як вплив однієї людини на іншу, сприймання індивіда, з яким контактують, як обмін інформацією. Тобто, спілкування розглядається як компонент міжособистісних стосунків. Воно спрямоване на розуміння учасників спілкування, обмін відомостями, переживаннями. Тож на думку психологів: «...завдяки спілкуванню між учасниками стосунків встановлюється контакт» [41].

Розглядається безліч видів спілкування:

- міжособистісне (контакти людей з шляхом організації спільних дій),
- рольове (стосунки, в яких поведінка індивіда залежить від відведеної йому соціальної ролі),
- ділове (впливає з рольового; учасники спілкування мають певну соціальну роль та соціальні позиції) тощо [45].

У залежності від видів спілкування можна класифікувати й види відносин. Доречніше розглянути детально міжособистісні стосунки.

Розглянемо що собою являють міжособистісні стосунки. Це взаємозв'язки між окремими людьми, які виявляються в способах впливу людей один на одного в різних ситуаціях, в спілкуванні чи спільній діяльності.

Залежно від природи стосунків, вони можуть об'єднувати учасників або відштовхувати один від одного. Характер відносин складається з очікувань, позицій учасників, мети спілкування, оцінки, яка виникає в процесі взаємодії.

Важливою особливістю міжособистісних відносин вважається емоційна основа. Саме вона вказує на позитивне чи негативне відношення до тих чи інших осіб, прагнення контакту чи відсторонення.

Як зазначалося в 1 підрозділі даної роботи, «...людина живе, розвивається, формується лише в колективі... В цьому віці, у молодшому шкільному віці, у дитини закладається стиль спілкування з оточенням, бажання індивіда самовдосконалюватись...».

Саме у період навчання в початковій школі закладаються підвалини формування моральної структури дитини. Це відбувається завдяки соціалізації дитини в умовах створення міжособистісних відносин в колективі.

Науковиця В. Абраменкова доводить, що «...в дитячій групі відносини мають рівневу організацію», а саме [33]:

1. Емоційно-оціночні відносини, які проявляються у різних психологічних станах: прихильність, ворожість, неприязнь, симпатія, ненависть, антипатія, дружба.

Головне призначення даного рівня відносин – здійснення корекції поведінки дитини відповідно до норм спільної діяльності. Якщо дії особи відповідають цим нормам, то скарг відносно нього не виникає, він оцінюється позитивно.

2. Функціонально-рольові відносини, які формуються в залежності від сфери життєдіяльності (трудова, навчальна, ігрова) та представлені у вигляді зручних чи підходящих ролей, норм.

3. Особистісно-сміслові відносини – головна функція даного рівня відносин – переосмислення соціальної позиції. Завдяки спільній діяльності дитина має можливість вибрати зручну для неї роль, призначення [33].

Звузимо розгляд теорії, що стосується міжособистісних стосунків в сучасній психології до міжособистісних стосунків в групі дітей молодшого шкільного віку.

Головною складовою навчально-виховного процесу є діяльність. Спільна діяльність, як говорилося раніше, здатна утворювати певні зв'язки між учасниками цієї діяльності. Наявність спільної діяльності гарантує утворення міжособистісних стосунків.

Нас цікавить утворення позитивних міжособистісних стосунків та запобігти утворенню негативних проявів у міжособистісних стосунках між

дітьми молодшого шкільного віку. Нерідко особу, з якою дитина встановила позитивний рівень стосунків, вона вважає своїм другом.

На думку фахівців у галузі психології та педагогіки, «протягом періоду молодшого шкільного віку розуміння дружніх відносин змінюється. Дані зміни залежать від психологічних особливостей кожного віку» [27, с. 446].

Дитина 5-8 років другом вважає того, з ким сидить за однією партою, живе на одній вулиці, з ким частіше грає в ігри, хто з ним частіше ділиться і кому вона не пошкодує щось дати (подарувати, позичити). У виборі приятеля для дитини важливі не особисті якості, а поведінка., тому довго такі стосунки не тривають.

На відміну від дитини 5-8 років, дитина старша (9-11 років) звертає увагу на особисті якості, які її задовольняють. Наприклад, чесність, щирість, щедрість, уважність, доброта, співчуття, організаторські здібності тощо.

Отже, потреба взаємодіяти з дітьми у різному віці проявляється по-різному. З початку навчання в 1 класі в учня, що встановив певні відносини з однолітком, формуються розуміння відповідальності за свої вчинки та дії та почуття обов'язку. Дитина здатна зрозуміти значення відповідальності в 6 років.

Завдяки навчальним будням у колі однокласників, при спільності інтересів, створюється колектив.

У колективі діти спроможні побудувати товариські стосунки, які будуть викликати у них емоційне задоволення, брати участь у навчальній чи позашкільній діяльності, скеровувати свої сили на виконання спільного завдання [27, с. 449].

У системі міжособистісних стосунків, що формується в колективі, емоційний добробут та добробут учнів діють на розвиток учнів, їх життєві цілі та їхню поведінку в суспільстві. Взаєморозуміння молодших школярів у процесі спілкування є результатом багатогранного процесу встановлення та розвитку зв'язків між однолітками, який передбачає певні стратегії та стратегії обміну інформацією, взаємного сприйняття та взаєморозуміння.

Завдяки аналізу науково-освітніх ресурсів ми з'ясували поняття «міжособистісні відносини», тобто відносини між індивідами, які об'єктивно відображаються в характері та способі впливу людей один на одного під час спільної діяльності та взаємодії. Поняття «міжособистісні стосунки між учнями» також визначають як стосунки між учнями одного віку. Воно базується на певній емоційній основі і виникає із взаємовідносин між учнями, з метою подобатися, не подобатися, приваблювати, і загальні відносини на основі точки. Інтерес і залежить від таких факторів, як академічна успішність, зовнішнє середовище проживання та статеві особливості [31, с. 148].

Варто відзначити переваги не лише групи дітей одного віку, а й групи молодших школярів різного віку.

В умовах різновікової групи дитина контактує з різними людьми: з педагогами, з однолітками, з молодшими чи старшими за себе учнями. Це сприяє соціалізації дитини.

Головним показником вдалого колективу є психологічний клімат, що впливає на моральну обізнаність його учасників. Комфортне навчально-виховне середовище дає дитині відчуття захищеності.

Не варто недооцінювати вплив різновікового колективу на учня, його формування і розвиток його особистості. Як тільки дитина потрапляє у різновікове середовище, на неї починають впливати не тільки члени сім'ї. Відбувається взаємообмін проявів почуттів: якщо дитина проявляє турботу до інших дітей, то і намагатиметься отримувати її у відповідь.

Особлива роль у створенні комфортного психологічного клімату належить педагогу (вихователь, асистент, соціальний педагог, психолог тощо). Саме він створює навчально-виховний процес в середовищі різновікової групи, керує взаємовідносинами у групі [42].

Не можна не погодитися з О.Л. Кононко, яка стверджувала, що «створення в групі атмосфери спокою, радості, гарного настрою, поваги, довіри до дитини; наповнення життя дітей цікавими й приємними враженнями, змістовною діяльністю; уміння дорослих володіти собою, керувати власним настроєм, емоційними станами; попередження емоційного дискомфорту та

виникнення неприязних стосунків між дітьми; відмова від авторитарного способу керівництва дитячим колективом із застосуванням наказів, заборон, погроз; намагання запобігти впливу на дітей негативних чинників соціального середовища: жорстокої регламентації буття, надмірної інтелектуалізації та надлишкових емоційних вражень, приниження гідності, некоректних впливів та емоційної неврівноваженості дорослих і однолітків» позитивно діють на формування особистості дитини [42].

Авторитарна педагогіка діє за схемою «вимога – сприймання – дія». Дані умови викликають у дітей почуття напруги та тривоги.

У наш час безліч педагогів та психологів займаються питаннями з дитячої психології, але вважаю необхідним зазначити думку вітчизняних психологів, що залишили помітний слід в психологічній науці. Такі вчені, як В.К. Котирло, Ю.О. Приходько, Т.М. Титаренко та інші підтримували суб'єкт-суб'єктні відносини.

Вчені стверджували: «Поняття «суб'єкт-суб'єктні відносини» характеризується як «міжособистісна педагогічна взаємодія, що реалізує базову потребу дитини в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємодопомоги. На відміну від суб'єкт-об'єктних відносин, у суб'єкт-суб'єктних немає домінуючих та залежних» [48].

Питання партнерства в умовах сьогодення актуальне. Багато дорослих, що зростали в умовах авторитарного підходу до навчально-виховного процесу, не змогли реалізуватись належним чином та демонструють стійке неприйняття сучасної системи освіти. Тому задля перебудови людських стосунків в освітньому процесі та утвердження демократичного стилю взаємодії всіх суб'єктів навчального процесу, варто підтримати ідею педагогіки партнерства.

Отже, з вищевикладеного варто додати, що необхідно не просто підтримати, у вигляді згоди, думку спеціалістів. Необхідно запровадити в дитячому колективі партнерські стосунки та між педагогом і членами сімей дітей. Процес виховання буде ефективним, якщо є взаємний вплив сімейного та суспільного виховання. Тому не лише дитина з вихователем мають стати

партнерами, а й вихователь з сім'єю дитини. У свою чергу ефективність взаємодії закладу освіти та сім'ї залежить від скординованості цілей, завдань, методів виховання, що мають бути побудованими на основі єдності, поваги та відповідальності.

1.4. Психологічні особливості різновікової групи

Проаналізувавши різні психологічні методи вирішення міжособистісних взаємин, у роботах, які презентує Б.Г. Ананьєва, О.О.Бодальова, О.В. Киричука, Я.Л. Коломінський, В.М. Мящева, Н.І. Незабутній, М.М.Обозова, Б.Д. Паригіна, Т.О. Репіна, зазначимо, що міжособистісні стосунки різновікової групи є внутрішньою та психологічною основою міжособистісного спілкування та взаємодії, яка об'єднує знання, мотивацію та вміння суб'єкта. Вікові зв'язки різновікової групи виникають між суб'єктами однієї вікової групи з різницею у віці понад один рік і відзначаються співвідношенням високого та низького [19, 23, 27].

Факти довели, що міжособистісні стосунки різновікової групи є умовою розвитку та формування основи особистості дітей молодшого віку, а саме: самосвідомості, моральної свідомості, рефлексії, теоретичного мислення, «Я-концепції», саморегуляції (самооцінки та самоконтролю), вищі почуття тощо (І.Д. Бех, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, О.К. Дусавицький, Д.Б.Ельконін, А.В. Захарова, О.Є. Кравцова, В.С. Мухіна, О.В. Петрунько, Н.А. Побірченко Г.А. Цукерман, С.Г. Якобсон та інші).

Також хотілось би зупинитись на аналізі результатів учнів випускних класів, де можна виявити низку проблем, котрі впливають на отримання якісних знань. А саме: низька зацікавленість в отриманні знань та низька зацікавленість освітою загалом; обмеженість у виборі навчального предмету, педагогів чи дозвілля; невміння застосовувати навички комунікації та виходити з конфліктних ситуацій; недостатній рівень моральних та естетичних відчуттів; низький рівень соціальної відповідальності та життєвих цінностей.

Як приклад одного з «робочих» кейсів щодо вирішення цієї низки проблем є використання так званої «технології освіти для роботи з різновіковим колективом» [37].

Ознайомившись з технологією навчання учнів у різновікових колективах, можна виділити основні функції різновікової освіти, а саме:

- *Функція психологічної безпеки учня.* Саме завдяки колективному об'єднанню школярів різного віку можна отримати надзвичайно гармонійну психологічну атмосферу, адже діти навчаються обмінюватися своїми емоціями, підвищується емоційний інтелект як індивідуальний так і в групі, психологічна напруга у таких колективах відмічається рідко й у низьких показниках, яскравіше та емоційно цікавіше проходить сам навчальний процес. Також хочу виділити те, що учні відчують себе більш комфортно саме на уроці, де їх об'єднали з іншими класами. У них в цей момент з'являється привід, щоб проявити себе, або виступити в ролі наставника для меншої вікової групи, що знову ж таки підвищує його соціальний статус в цьому колективі, а отже й психологічну сталість.

- *Функція соціальної сталості.* Саме на заняттях в яких беруть участь школярі різного віку, діти швидше та якісніше запам'ятовують новий матеріал, адже постійно змінюються умови, ролі та учасники навчального процесу. Це в свою чергу сприяє розвитку певної соціальної гнучкості, дитина навчається комунікації та накопичує свій соціальний досвід. Знову ж таки, як було зазначено вище, старші школярі виступають в ролі наставників для молодших, тому саме з соціальної сторони вони реалізуються й самі розуміють свою необхідність, значущість та відповідальність.

- *Функція лідерства виходить з опису перших двох функцій.* Через те що беручи на себе відповідальність за молодших учнів, старші певною мірою набувають лідерських якостей та розвивають в собі організаторські здібності. Саме на різновікових заняттях школярі мають можливість навчитися виходити з конфліктів та зменшувати напруження при їх виникненні.

- *Функція активізації (стимулююча).* І знову ж таки, підсумовуючи всі вище перелічені функції, не можна не виділити й стимулюючу. Тому що якраз

активізуються в різновікових колективах здатність до організаторських здібностей чи прояв хороших навчальних результатів, у старших школярів, а у молодших – інтерес до навчання та загальна активність. Це сприяє певній мотивації щодо отримання нових знань, та розвитку нових захоплень та інтересів у школярів [37].

Проведення навчання зі школярами різного віку, проте котрі знаходяться в одній групі – допомагає:

- навчити їх формувати навички самодисципліни (дивлячись на приклад інших школярів);
- навчитися певному критичному мисленню (оцінювати та порівнювати певні факти, відрізнити та аналізувати окремі судження);
- відстоювати власні кордони та формувати свою позиції згідно тих чи інших ситуацій;
- навчити вмінню адекватно реагувати на спірні питання та розвинути в дітях навички щодо їх вирішення;
- працювати з певною інформацією самостійно та в колективі (відпрацьовується навичка комунікації та робота в групах).

Мабуть кожен погодиться з нами, про те що ми повинні розуміти, що в світі сучасних технологій та нововведень у галузі освіти, а особливо щодо освіти у різновікових колективах, у викладачів зазвичай виникає безліч сумнівів та запитань, тобто переважно якщо заклад невеликий та розташований у сільській місцевості. Нижче пропонуємо вам невеличкий перелік запитань, котрий може виникнути у педагогів щодо викладання у різновікових групах:

- Які предмети викладати?
- З яких почати викладати?
- Чи можна об'єднувати декілька класів разом?
- Якщо можна, то скільки?
- Частота проведення занять?
- Як скоригувати певну ситуацію, що відбулася на занятті?

Звичайно, викладач під час своєї практичної діяльності набуває певний досвід та знаходить з часом відповіді на всі вище перелічені питання, але й від

додаткової літератури теж не слід відмовлятися. Ознайомитися з прикладами проведення занять для різновікових груп та коли саме слід застосовувати загальні дидактичні принципи, можна за допомогою матеріалів Л.В.Байбородова. Основні тези з робіт даного автора представлені в додатку (див. додаток А).

Під час планування занять в колективах з різним віком, можуть застосовуватися деякі з нижчеперелічених моделей побудови навчального процесу:

1. Організація навчального процесу із залученням технології освіти у колективах з різним віком;
2. Проведення занять в колективах з різним віком при вивченні певних предметів (музика, технології, малювання) при одночасному залученні декількох класів [37].

Отже, працюючи над питанням психологічних особливостей різновікової групи ми бачимо, що багато дослідників цікавляться особливостей різновікової групи. Проте більшість психологів розглядають молодший шкільний вік з точки зору розвитку рефлексії та етичного поля контакту із загальною навчальною діяльністю. Можна припустити, що стосунки різновікової групи з однолітками не обмежуються спільною навчальною діяльністю.

Висновки до першого розділу

Головним показником успішного колективу є психологічна атмосфера, яка впливає на моральну свідомість його учасників. Комфортне освітнє середовище дозволяє дітям почувати себе в безпеці. Здорова психологічна атмосфера включає систему міжособистісних стосунків, характер психології (симпатія, огида, дружба), психологічний механізм взаємодії людей (наслідування, емпатія), спільні потреби, спільні емоції та загальний стиль інтелекту спільноти, емоції та єдність волі.

На віковому етапі молодшого школяра завершується етап дитинства. Оволодівши новим видом діяльності, навчанням, учні молодших класів

приділяють йому багато часу та енергії. У таких видах діяльності, як навчання та ігрова діяльність, розвиваються їхні стосунки з однолітками та дорослими, формується особисте психологічне життя та психологічний розвиток, формуються психологічні особливості. В результаті пізнання дітьми світу, самопізнання вийшло на новий рівень і відкрило нові можливості та перспективи.

Важливо звертати увагу на групову динаміку, згуртованість та прояви лідерства в колективі. Від цих показників залежить здорова психологічна атмосфера в групі. Саме ці показники ми взяли за головне в даній роботі

Факти довели, що дитина стає успішніше, якщо більше часу проводить в різновіковому середовищі. Міжособистісні стосунки різновікової групи є умовою розвитку та формування основи особистості дітей молодшого віку, а саме: самосвідомості, моральної свідомості, рефлексії, теоретичного мислення тощо. У системі міжособистісних стосунків, що формується в колективі, емоційний добробут та добробут учнів діють на розвиток учнів, їх життєві цілі та їхню поведінку в суспільстві. Взаєморозуміння молодших школярів у процесі спілкування є результатом багатогранного процесу встановлення та розвитку зв'язків між дітьми, який передбачає певні стратегії та стратегії обміну інформацією, взаємного сприйняття та взаєморозуміння

При супроводі різновікового колективу варто враховувати психологічні особливості кожного віку. Зазначимо, що учні 1 класу ще не відчули, що вони є частиною цілого колективу, вони незалежні один від одного і егоцентричні. Вони наполегливо працюють, щоб виконувати свої шкільні обов'язки. У цьому віці зростає взаємна оцінка, і побудова взаємин з однолітками значною мірою залежить від того, наскільки поведінка учнів відповідає ролі учнів. Основними критеріями є успіх і дисциплінованість. Для учнів першого та другого класів не має значення, отримують вони коментарі наодинці з учителем або в присутності однокласників. Проте 3-4 класи приділяють більше уваги коментарям, отриманим у середовищі однолітків, тому переживання емоційного благополуччя залежить не тільки від думки дорослих, а й від думок однокласників.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методи та методики емпіричного вивчення психологічних особливостей різновікової групи молодшого шкільного віку

Психологія, як наука визначає емпіричний метод, що являє собою структуру із комплексу певних психологічних операцій, а також прийомів, в основі яких лежить вивчення психологічних явищ, що відбуваються в реальному часі. Підбір цих методів здійснюється в залежності: від визначених завдань даного дослідження, від умов у даній конкретній задачі та від заданої цілі.

Виділяють широкий спектр засобів, що використовуються для вивчення психологічних явищ, проте самі ці явища під час застосування їх в практиці, все ж вибудовуються з таких принципів досліджень психологічних явищ, як об'єктивність у вивченні заданих явищ психічного характеру, а також вивчення їх під час розвитку, та аналітичний підхід щодо їх вивчення.

Хочу виділити одні з більш застосованих емпіричних методів, а саме: пильнування, експериментальна діяльність, проведення опитування, тестування, аналітика даних, вивчення даних цієї діяльності та оцінка експерта.

Нижче пропонуємо коротку характеристику емпіричних методів:

1. Метод пильнування (або спостереження) – це метод, під час котрого вивчають особистість, її поведінку та діяльність у реальному житті. Відбувається при безпосередньому сприянні та сприйманні об'єкта спостереження.

2. Метод інтроспекції (або самопізнання) відноситься до найбільш давнього методу емпіричного дослідження. Саме слово інтроспекція походить від латинського слова – «introspecto», та переводиться дослівно, як – «дивлюся всередину». Цей метод психологічного дослідження заключається в

спостеріганні особистості (об'єкта дослідження) за своїми власними переживаннями, за своїми відчуттями, окремими думками, за актами мислення.

Здається, правильно буде зауважити, що самопізнання, самоаналіз та самоспостереження – чудові інструменти в психології, призначенні для самовдосконалення. Через те що, як можна розвиватися гармонійно, не розібравшись зі своїми внутрішніми переживаннями. Лише свій досвід самовиховання підштовхує особистість до змін. Читаючи монографії, анкети чи автобіографії ми можемо спостерігати певну послідовність дій, які навів автор за допомогою цього методу. Хоча цей метод і можна назвати найдоступнішим, проте саме йому належить і найбільша кількість мінусів. Людина, яка спостерігає сама за собою, рідко буває об'єктивною щодо себе та своїх дій.

Адже, дуже непросто перемикатися з дії «що я роблю» на дію «як ця дія утворюється». Додатково, в психології будь-якої особи відбуваються неусвідомлені дії та підсвідомі відчуття, щодо існування яких вона немає жодної здогадки.

Саме для того, щоб уникнути вище перелічених «мінусів», в психологічній діяльності використовується об'єктивне спостереження. Методика полягає в тому, що його застосовують в тандемі з психологом, який виконує роль спостерігача. Як зазначають науковці «Реалізація ж цього методу може відбуватися за двома сценаріями:

1) як звичайне спостереження, більше того, особи за якими відбувається нагляд, про це не здогадуються, а сам психолог там участі не бере;

2) та у форматі, коли спостерігач асимілюється з досліджуваним середовищем та активно взаємодіє з оточуючим соціумом» [43].

3. Метод експерименту – являється одним з головних методів у науковій психології та для їх досліджень, відповідно. Чітка різниця між експериментом та спостереженням, виявляється в тому, що під час експерименту досліджувач активно впливає на всі процеси та контролює всі явища і дані.

4. Метод опитування ґрунтується на проведенні бесіди (усне опитування) чи анкетування (письмове опитування) з особою, що бере участь в дослідженні. Запитання можуть бути як відкриті, а саме: учасник в довільній формі описує

свою відповідь, та закриті, тобто учасник вибирає свій варіант відповіді з переліку, який йому надали.

5. Метод бесіди полягає в отриманні даних про певні психологічні особливості індивіда під час усної розмови, яка ведеться за ходом спеціально розробленої програми. Таке особистісне спілкування дає змогу експериментатору, при необхідності, підбирати тему бесіди, змінювати її хід, якщо буде спостерігати у співрозмовника зміну мови тіла, жестів, інтонації, пози чи міміки. Також досліджувач може робити певні висновки, щодо емоційного та особистісного ставлення досліджуваного на певну інформацію, яку він отримує від нього. Важливо не допустити, щоб бесіда переходила у формат допиту. Методиці проведення бесіди виділяється не основна роль, адже всі факти та дані про себе дає сам об'єкт спостереження. Саме тому, цей метод потрібно застосовувати на початку підготовки особи до участі в дослідженні [49, с. 45].

Бесіда, в свою чергу, поділяється також на певні підвиди [46]:

- інтерв'ю – отримання початкової інформації для проведення психологічного експерименту, завдяки проведенню бесіди між дослідником, та особою, яка досліджується. При цьому, зберігається односторонній зв'язок, адже експериментатор всього лиш відмічає особистісні відповіді випробуваного, зберігаючи нейтралітет;

- анкета – письмова методичка, що застосовується для одержання інформацій психологічного чи соціального характеру, в основі якого лежить письмове опитування досліджуваної особи. Анкета представляє собою перелік питань, які цілеспрямовано зв'язані з основним предметом експерименту. На практиці, цей метод проходить два етапи. При першому задають більш висхідні дані. Другий же етап «відокремлює» типові відповіді й на їх базі створюється основа для предмету дослідження. Створюються закриті анкети, що допомагають зробити масові опитування більш зручними й простішими в процесі обробки зібраної інформації. Щоб вивчити й оцінити деякі окремі риси характеру чи поведінки досліджуваного, було винайдено низку опитувальників, що являють собою листки з переліком запитань особистісного характеру, на які

особа відповідає негативно чи позитивно. З їх допомогою можна дізнатися від досліджуваного різноманітну інформацію (як щодо його душевних і психологічних переживань, так і щодо вподобань та релігійних чи політичних переконань);

- тести, відрізняються від інших методів тим, що спрямовані на вимірювання та оцінювання певних психологічних особливостей індивіда завдяки проведенню певних завдань. Тестування посідає одне з головних місць серед методів, які досліджують психологічні особливості людей. Існує велика кількість видів тестів, але в психології найбільш розповсюдженими є: проєктивні, тести здібностей та досягнень [46, с. 307-308].

Варто виділити *проєктивні тести*. В їхній основі лежить вивчення цілісного психологічного образу особи. Це тести, в яких дані про самого оповідача визначається, з подання його інформації щодо інших осіб. Досліджувана особа, ніби «проєктує» своє бачення вірності та норм життя для вирішення запропонованих задач чи ситуацій. Частіше за все, доповідач видає цю інформацію несвідомо, гадаючи, що він цією розповіддю охарактеризував іншу особу. Проте, в даному випадку, він охарактеризував себе чи свої установки. Прикладом цих завдань можуть бути пропозиції: завершити розповідь, описати подальші дії в прочитаному завданні, намалювати малюнок, що відображає суть прочитаної розповіді. Найпоширенішими з них є тести Люшера і Рошарха, тематичний апперцепційний тест та інші.

Окремо слід виділити й тести, які проводяться в групах та визначають рівень взаємовідносин, психологічний клімат, наскільки дружні члени групи один з одним. Так зване соціометричне тестування застосовується для виявлення психологічного клімату в колективі, воно визначає симпатії та негативні емоції у досліджуваній групі.

Слід зауважити, що виділяють два головних «підходи для того, щоб зафіксувати динаміку групи.

Підхід №1. Даний метод використовується для дослідження рівня психологічних особливостей щодо способів й прийомів, які застосовуються

самим суб'єктом експерименту, для самооцінювання своїх особливостей психологічного характеру.

Він відноситься до суб'єктивного методу, адже основа його лежить на спостереженні самого себе. Для прикладу, можна навести ситуацію, де досліджувана особа повинна сама зазначити й оцінити свій психологічний рівень особистості. Всю цю самохарактеристику детально занотовують. Проте такий метод є неблагонадійним, тому що достовірність отриманої інформації, не можна підтвердити.

Підхід №2. Використовуються методи дослідження об'єктивних фактів та психологічних особливостей індивіда. Досліджувач фіксує та узагальнює всі продукти діяльності (малюнки досліджуваної особи чи спогади, які він передав у словесній формі), котра стосується психологічних особливостей досліджуваного. Продукти діяльності особи – можуть розшифровуватися, як певні психологічні дані досліджуваного. Цей метод також має багато недоліків, адже інформація зафіксована за допомогою даних продуктів, може бути більш ніж опосередкованою.» [49].

Наше емпіричне дослідження мало на меті розглянути та аналізувати питання, що стосуються теоретико-методологічних аспектів вивчення психологічних особливостей різновікової групи дітей молодшого шкільного віку, розкриття суті проблеми та на основі отриманих даних, шляхом узагальнення отриманої інформації.

У дослідженні були використані наступні методики:

1. Методика Ф. Фідлера (модифікована).
2. Авторська анкета для дослідження соціально-психологічного клімату в групі.
3. Модифікована проєктивна методика «Мій клас».
4. Проєктивна методика «Дерево» (Джон і Дайан Лампен).
5. Методика «Мозаїка».
6. Методика «Головоломка».

Нижче пропонуємо розглянути коротку характеристику методик.

Отже, методика Ф. Фідлера (модифікована). Дана методика направлена головним чином на визначення ставлення учнів один до одного, до колективу. Детальну інформацію про використання даної методики, можна розглянути в додатку Б.

Методика дозволяє оцінювати психологічну атмосферу в колективі і прогнозувати потенційну конфліктогенність і тенденцію до виникнення і ескалації конфліктів. На бланку приведені протилежні по значенню пари слів, за допомогою яких можна описати атмосферу у колективі.

Необхідно дати відповідь по кожному з 10 пунктів шкали, що представлена на бланку до методики. Відповідь дається зліва направо в балах. Вам потрібно вибрати відповідний бал від 1 до 8.

Чим ближче до правого або лівого слова в кожній парі (необхідно поставити знак «+»), тим більше виражена ця ознака у колективі.

Методику довелося модифікувати (числова шкала замінена смайликами; приклад бланку розміщений в табл. 2.1), адже дітям 1-2 класів було важко орієнтуватись: висока оцінка – позитивний смайлик, середня оцінка – нейтральний смайлик, низька оцінка – сумний смайлик.

Таблиця 2.1

Модифікований бланк до методики Ф. Фідлера

				
1. Дружелюбність				Ворожість
2. Згода				Незгода
3. Задоволеність				Незадоволеність
4. Тепло				Холод
5. Співпраця				Неузгодженість
6. Взаємопідтримка				Недоброзичливість
7. Цікавість				Нудьга

На підставі індивідуальних відповідей або профілів, що отримані від кожного з членів колективу створюється середній профіль.

Методика здійснювалася анонімно, що підвищує її надійність.

Авторська анкета для дослідження соціально-психологічного клімату в групі. Анкета призначена для дослідження соціально-психологічного клімату в групі. Приклад бланку анкети розміщено в додатку В.

Анкета складається з 5 питань. Учням пропонується, уважно перечитавши кожне з питань та варіантів відповіді, обрати ту, котра є найбільш типовим для характеристики групи. Для учнів 1 класу зачитувати текст потрібно повільно та доступно, відповідно до віку.

Анкета включала у себе такі питання (додаються варіанти відповіді):

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?

А) так

Б) ні

2. Що на твою думку означає «бути дружнім»?

3. На прогулянці діти грають...

А) усі разом

Б) окремо

В) є учні які ні з ким не граються

4. На свій день народження ти запросиш...

А) усіх дітей з групи

Б) декількох

В) одного

Г) жодного

5. На свято, до якого ви усією групою готувались не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...

А) не звернеш на це уваги

Б) засмутишся

В) попросиш перенести свято

Модифікована проєктивна методика «Мій клас». Модифікована проєктивна методика «Мій клас» дозволяє вивчити становище дитини в

колективі. Методика традиційно використовуються в соціально-психологічній практиці.

Зовнішній вигляд бланку методики (листок з малюнком класу) не змінювався, адже ним і так зручно користуватись (рис.2.1).

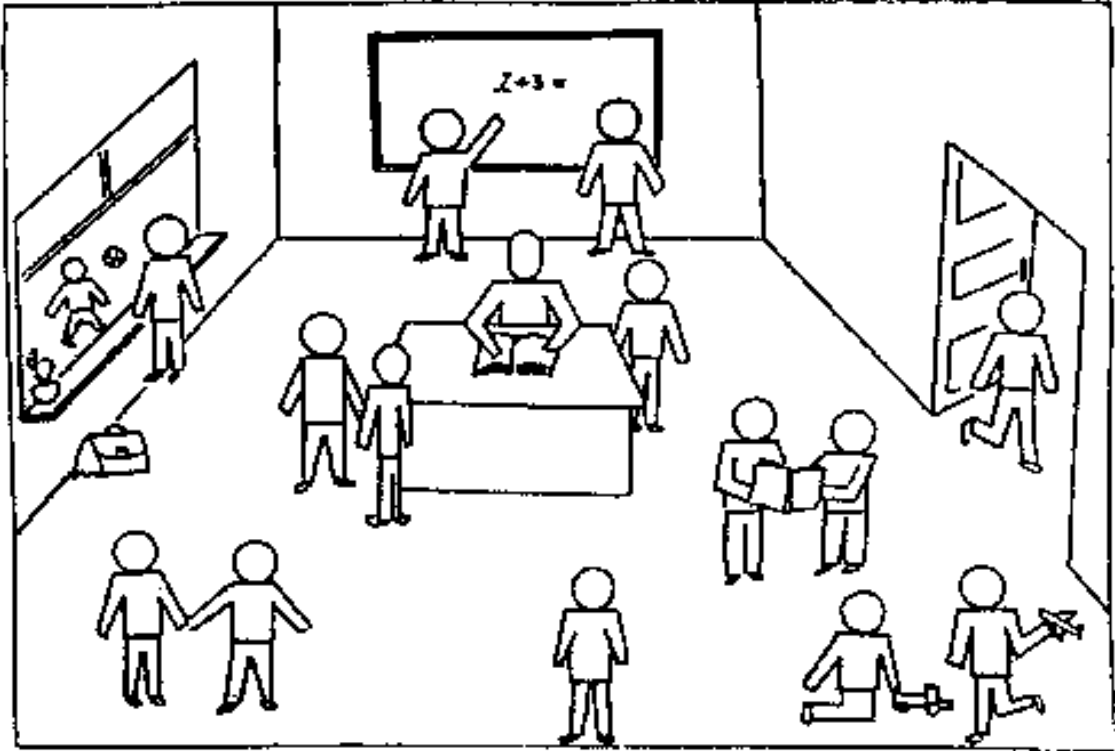

Рисунок 2.1. Бланк методики «Мій клас»

Довелося трішки змінити інтерпретацію результатів, щоб це підходило до дослідження різновікової групи дітей молодшого шкільного віку. (Див. Додаток Г).

Методика дозволяє дізнатися з ким із учасників ситуації ототожнює себе досліджуваний та яке місце в колективі він відводить ідентифікованому з собою персонажу (поруч з вихователем, поза класною кімнатою, разом з хлопцями, один).

Проективна методика «Дерево» (Джон і Дайан Лампен). (Див. Додаток Г) Методика спрямована на вивчення шкільної мотивації та адаптації. Вона створена для учнів, щоб перевірити, як вони адаптувалися до школи в перші чотири роки. Однак пізніше з'ясувалося, що тест можна застосовувати і для дорослих.

Цей метод був запропонований британськими психологами Джоном і Діаною Лампен з метою надання більш комплексної можливості вивчення особистості учнів. Дітям подобається дана методика.

Методика «Мозаїка». Дитині запропонували зробити мозаїку, відповідну її віку. За його поведінкою спостерігали дорослий і однолітка. У першій частині експерименту дорослий негативно коментував діяльність дитини, висловлюючи свою підозру, розповідаючи оточуючим, що його товариш не зробив мозаїку, у нього не все добре, і спостерігав за реакцією свого співрозмовника. навпаки, у другій частині досліду дорослі почали хвалити дітей, які намагалися завершити розпочату ним справу і ще виготовляли мозаїку. Тут також зафіксована реакція іншого суб'єкта. Після того як перша дитина виконає завдання, друга дитина починає його виконувати. Також була представлена мотивація конкурсу: дітям розповіли, що вони вчасно збирають мозаїку.

При обробці результатів, отриманих за цією методикою, ступінь емоційного ентузіазму діяльністю та переживаннями другої дитини оцінювався за шкалою.

Для визначення вираженості емоційного ентузіазму введено стандарт його символіки: позитивні, нейтральні та негативні прояви уваги до інших у різних експериментальних ситуаціях. Позитивні показники – підтримуйте інших, співчуйте. Надавати друзям допомогу, пораду тощо. Такі діти захищають своїх друзів («Чому, вона може!») і радіють його успіхам («Ну, хороша робота, зразу отримаю!»). До негативних проявів емоційного ентузіазму можна віднести ненадання допомоги попри пряме прохання, розчарування черговим успіхом, іронію, невдоволення («Так, голова-два вуха!»). Неочевидна продуктивність вважається нейтральною. Ці діти зазвичай пасивні, менше реагують на ситуації або просто сидять з посмішкою, але не беруть участь у тому, що відбувається.

Якщо дитина не погоджується з негативною оцінкою, достатньою вважається відповідь дитини на заохочення і покарання за поведінку однолітка (переконували дорослого, що його товариш робить все правильно, що він обов'язково справиться, шукав оправдовуючі аргументи, підбадьорював

його). Недостатністю вважається задоволення покарати товариша за поведінку, погодитися на негативні оцінки дорослих та розчарувати, коли бачиш успіх друга. Коли дитина не звертає уваги на друзів, не звертає уваги на дорослих, а лише зайнята собою, дано реакція вважається байдужою.

Тому в цій техніці в разі останнього успіху і невдачі фіксується ступінь емоційного захоплення поведінкою і переживанням однолітка, ознакою, стосунками між дитиною і однолітком.

Методика «Головоломка». Кожен дослідник отримав головоломку і пропонував розгадати її по черзі – вирізати коло з деталей. Завдання це досить важке, тому кожен предмет викликає ускладнення. Коли перша дитина намагалася розгадати головоломку, друга дитина спостерігала за спробою свого друга. Експериментатор фіксував поведінку спостерігача: чи допоможе він своєму другові, можливо, спостерігає за тим, як він уважно намагається вирішити проблему, чи буде в захваті від своєї невдачі. Якщо дитина, що спостерігає, не допомагає другові в біді, дорослий проявить ініціативу, щоб допомогти йому вирішити проблему. Після виконання завдання діти помінялися ролями.

У даній методиці фіксувався вибір дитини: надати чи не надати допомогу своєму однолітку, а також ступінь емоційного захоплення діяльністю і знак її вираження.

Дані методики являють собою адекватні цікавлячому нас віці проблемні ситуації, в яких дитина могла проявити про соціальність особистих дій, здатність до співпереживання і співчуття.

Для виявлення динаміки групи дітей, протягом декількох місяців було здійснене спостереження за спілкуванням учнів 1-4 класів. Дослідження проводилось під час роботи групи продовженого дня. Вихователь групи продовженого дня був у ролі досліджувача (діти ще не були знайомі зі своїм новим вихователем). Всього вихованців у групі 42, але лише 16 батьків дали свій дозвіл на проведення методик для вивчення психологічних особливостей з участю їх дітей.

Було цікаво спостерігати, чи впливає присутність незнайомої людини на взаєностосунки дітей, як учні взаємодіють і які відносини існують всередині колективу взагалі.

Факт появи незнайомої людини в колективі викликає різну реакцію в 1-4 класах. У 1 та 2 класі діти не звертали уваги на присутність сторонньої людини протягом доволі тривалого часу, поки деякі учні не поспілкувались з новим вихователем особисто. Після того діти почали підходити до нього, могли задати різні питання.

Варто зазначити, що цікавість у дітей ситуативна, з'являється в той момент, коли вихователь наголошує звернути на нього увагу, використовує гуморески чи заклички. Тоді більшість дітей починали з цікавістю розглядати дорослого, посміхатися, що дуже швидко припинялося, бо діти почали порушувати дисципліну галасом та викрикуванням без дозволу.

Таким чином, ситуація появи незнайомої людини ніяк не вплинула на поведінку і взаєностосунки дітей 1 класу.

Інша картина спостерігалася в 3-4 класах. Тут поява сторонньої людини помітили практично всі. Діти почали шепотіти один з одним, сміятись, придумувати можливі причини приходу дорослого, на деякий час всі справи, якими були зайняті діти до приходу дорослого, відійшли на другий план.

Пізніше самі сміливі діти почали нібито ненавмисне проходити повз столу вихователя, підходити з незначними питаннями та проханнями, намагаючись непомітно подивитися в записи, з метою дізнатись, чим вони займаються.

Цього і наступного дня більшість дітей підходили і питали «Хто ти?», «Чому ти тут?», «Що ти робиш?» Іншими словами, вони намагаються з'ясувати причину дорослого. Інші діти принесли щось похизуватися, похвалитися чи поскаржитися на когось із дітей. Коли в класі з'являлися незнайомці, поведінка першокласників істотно відрізнялася від поведінки учнів третього класу. Це може свідчити про те, що клас є цілісною структурою, навпаки, на початковому етапі навчання в початковій школі межі педагогічного колективу розмиваються.

Тепер перейдемо до опису стосунків дитини під час відпочинку. За словами однієї з дівчат, першокурсники на перервах діляться на «бігають і не бігають», і тих, хто більше бігає.

«Не бігаючи» дітей, як вже було сказано, меншість. Емоційне зараження впливає на поведінку дітей. Такі діти зазвичай ходять поодиноці, «бо не люблять бігати», часто звертаються за допомогою до дорослих, якщо у них виникнуть проблеми, виявляють бажання спілкуватися та розмовляти.

До третього класу взаємодія дітей на перервах дуже різна. У контакті є обслуговування і тема. Більшість учнів люблять проводити деякі уроки на перерві між заняттями – відеоігри, діалог, спостереження та обговорення діяльності інших дітей. Учні третього класу можуть оцінити статус однокласників. У третьому класі можна побачити симпатію дітей один до одного. Достатня кількість хлопчиків і дівчаток приділяють увагу один одному: дають щось, допомагають або відпочивають. Проте «біг» тут трохи відрізняється від «бігу» першого класу. Якщо це спосіб розслабитися і відпочити в першому класі, то в третьому класі така поведінка є способом взаємодії дітей.

Якщо діти 3-го класу намагаються спілкуватися між собою і налагоджувати різні стосунки (ділові, особисті), то учні 1-го класу менше уваги приділяють однокласникам, а більше цікавляться вчителем: хочуть розуміти поведінку його чи інших людей. Щось перед ним. У першому класі часто можна побачити, як дитина скаржиться на однокласників, кожен їхній крок – це завоювати позитивний настрій вчителя, який показує, наскільки важливі для дитини його слова та вчинки.

Узагальнюючи результати спостережень за взаємовідносинами дітей на різних етапах початкової школи, можна виділити такі характеристики взаємин між дітьми першого та третього класів.

Відносини між першокласниками часто безглузді і безглузді. Основне завдання цих відносин – розслаблення тіла, відпочинок. У третьому класі у них була змістовна і тривала тема.

Стабільні стосунки трапляються рідко, а межі між дружніми першокурсниками, членами освітньої команди та іншими нечіткіми. У третьому класі багато дружніх пар і дітей, які симпатизують один одному. Діти розуміють місце кожного учня в ієрархії класу.

У більшості випадків поведінка учнів першого класу спрямована на привернення уваги вчителя, а поведінка учнів третього класу більше орієнтована на своїх однолітків і вибудовує дії з ними.

Не дивлячись на деяку егоцентричність та звернення першокласника на педагога, вони можуть як запропонувати свою допомогу однолітку, так і звернутися за нею. Третьюокласники завзято допомагають один одному, у власному прагненні допомогти можуть навіть порушити навчальну норму.

Методики являють собою рівнозначні проблемні ситуації, в котрих учень міг вказати про соціальність особистих дій, здатність до співпереживання і співчуття.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей різновікової групи молодших школярів

Отже, як вище було зазначено, емпіричне дослідження було проведено у КУ Піщанській загальноосвітній школі I-II ступенів. У досліджуванні взяли участь учні молодшого шкільного віку від 6 до 11 років. Всього дослідженням охоплено 16 учасників. Всі досліджені пройшли обстеження за допомогою шістьох методик. Розглянути заповнені продукти досліджень та моменти проведення методик можна в додатку Д.

Першою була методика Ф. Фідлера (модифікована). Мета застосування методики – це визначити, наскільки члени групи пов'язують свої інтереси з тією чи іншою традицією у класі; наскільки це сприяє задоволенню тих чи інших суб'єктивних потреб членів групи; наскільки дружнім є клас. За допомогою методики визначається середньо-групова оцінка психологічного клімату, індекс згуртованості, виявляються загальні тенденції розвитку класу.

Авторська анкета для дослідження соціально-психологічного клімату в групі призначена для дослідження соціально-психологічного клімату в групі. Через те що психологічний клімат колективу складається з внутрішніх психічних станів кожного члена колективу, то важливо зафіксувати стан окремих учнів та їх ставлення до інших дітей.

Ознайомившись з відповідями опитуваних, вдалося вивчити емоційно-психологічні відносини в дитячому колективі. Зроблено висновок, що між дітьми немає ворожих стосунків і більшість стоваришувались за короткий проміжок часу.

Хоча не всі діти мають чітке уявлення про дружбу. Троє дітей з 1 класу не могли пояснити що таке дружба, що означає бути дружнім.

Учні 2-3 класів пояснювали, що справжній друг, цитую: «...ділиться всім, не ображає, каже хороші слова»

Учні 4 класу змогли дати обґрунтовану відповідь типу «допомагати один одному та підтримувати».

Модифікована проєктивна методика «Мій клас» дає право знати становище дитини в колективі. Традиційно методика використовуються у соціально-психологічній практиці, тобто використовується для вивчення особливостей ставлення учнів до свого класу, необхідно було її модифікувати для дослідження колективу групи продовженого дня.

Отже, провівши модифіковану проєктну методику «Мій клас», було отримано наступні результати:

56% – отримано «Ототожнення себе з дітьми, що стоять у парі, разом грають, – доказ благополучної соціально-психологічної позиції дитини»;

25% – отримано «Місце поряд з учителем: учитель в даному випадку є значущою особою для досліджуваного, а досліджуваний ототожнює себе з учнем, прийнятим вчителем»;

19% – отримано «Ігрова позиція: не відповідає навчальній позиції».

Отже, як бачимо, результати з проведеної методики виявлені не погані, а саме: 56% опитаних показало, що мають благополуччя у соціально-психологічній позиції (рис. 2.1).

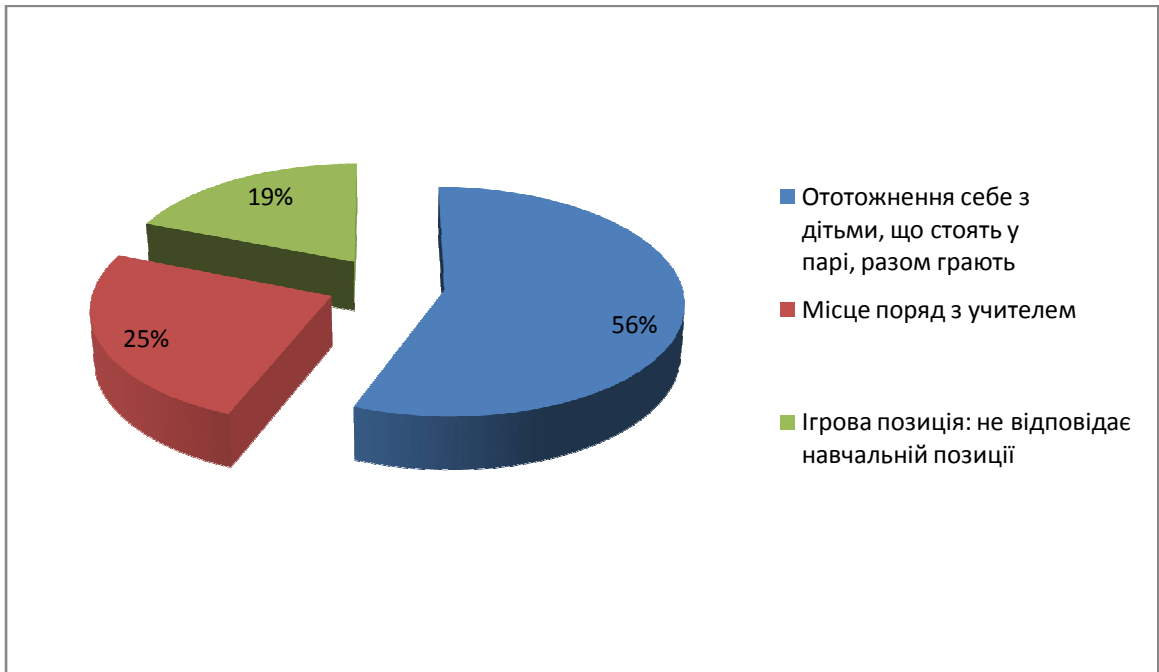

Рисунок 2.1 Результати модифікованої проєктивної методики «Мій клас»

Проективна методика «Дерево» (Джон і Дайан Лампен). Мета методики – це тест, завдяки котрому можна зрозуміти рівень самооцінки дитини, сформулювати причини проблем в спілкуванні і зрозуміти, наскільки адекватно дитина сприймає себе в суспільстві. Тест актуальний і для дорослих.

Форма проведення: групова.

Час проведення: 10-15 хвилин.

Обладнання: бланк, червоний і синій олівці.

Отже, опитувальник провели за 15 хвилин. Всі учні мали змогу проаналізувати методику та вибрати варіант, який більш підходить кожному з них. Нижче пропонуємо переглянути наступні результати дослідження учнів через дану методику, що свідчить про ототожнення свого реального та ідеального положення. Отже,

37,5% опитаних вибрали №2, №18, №19, №12, що свідчить про дружню підтримку та товариську;

31,2% опитаних вибрали № 10 і № 15, що свідчить про комфортний стан та нормальну адаптацію;

25,1% опитаних вибрали №4, що свідчить про стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі);

6,2% опитаних вибрали №9, що свідчить про їх мотивацію на розваги.

Під час проведення методики буває так, що деякі діти просять дозволу позначити позиції двох чоловічків. У нашому випадку таких не виявлено учнів, але вважаємо, що в цьому випадку не слід обмежувати їх вибір, але необхідно зафіксувати, який чоловічок був відзначений в першу чергу, який у другу, так як співвідношення цих виборів може бути досить інформативним.

Отримані результати свідчать, що робота психолога школи має позитивний результат з даними учнями.

Методика «Мозайка» – це методика дослідження в основному призначена для виявлення емоційного ентузіазму однолітків та реакції дорослих на їх заохочення та покарання. З одного боку, це дозволяє визначити ступінь зацікавленості партнером і емоційної симпатії в його поведінці, а з іншого – характер реакції на оцінку партнера.

При обробці результатів, отриманих при проведенні саме цієї методики, степінь прояву емоційного захоплення діяльністю і переживання другої дитини оцінювались за наступною шкалою:

0 балів – повна байдужість до однолітків;

1 бал – низький ступінь емоційного захоплення;

2 бали – середній ступінь емоційного захоплення (дитина захоплена діяльністю однолітків, але значну частину уваги приділяє своїй діяльності);

3 бали – висока степінь емоційного захоплення (дитина співпереживає почуття однолітків, більше зайнятий його роботою, забуваючи про свої переживаннях, про свою роботу).

Отже, нижче пропонуємо розглянути отримані результати (див. рис. 2.2).

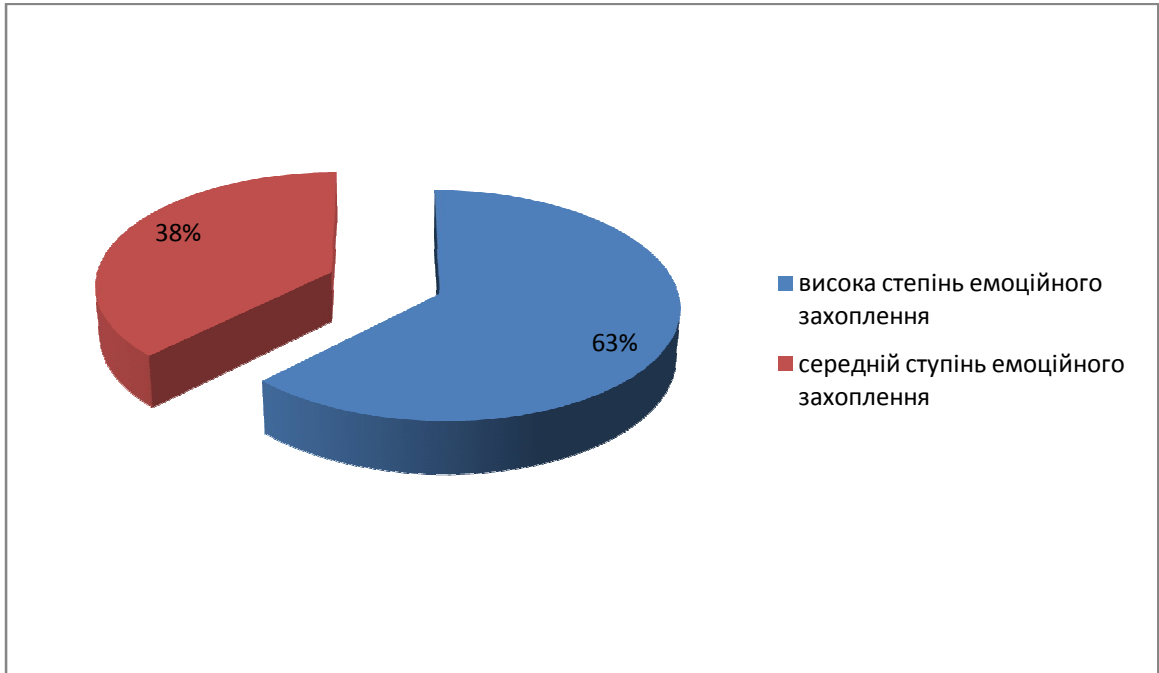

Рисунок 2.2 Результати методики «Мозаїка»

З методики ми бачимо, що більшість дітей з досліджуваної різновікової групи співпереживає почуттям однолітків, більше зайняті їх роботою, забуваючи про свої переживання та свою роботу. Так, 62% опитаних отримали наступний результат «висока степінь емоційного захоплення» і лише 38% опитаних отримали «середній ступінь емоційного захоплення». Це означає що лише третина дітей, хоч і захоплена діяльністю однолітків, значну частину уваги приділяє своїй діяльності. Приємно, що в даній методиці повна байдужість до однолітків чи низький ступінь емоційного захоплення був відсутній.

Методика «Головоломка» – у даній експериментальній ситуації прагнення та бажання допомогти одноліткам виявляється як аспект соціальної поведінки.

У даній методиці фіксувався вибір дитини: надати чи не надати допомогу своєму однолітку, а також ступінь емоційного захоплення діяльністю і знак її вираження. Приємно, що 100% всі досліджувані вибрали варіант – надати допомогу своєму однолітку (однокласнику тощо). Методика була використана для обстеження колективу та зміцнення взаємовідносин між дітьми різного віку.

Висновки до другого розділу

У емпіричному дослідженні досліджуваними виступили учні молодшого шкільного віку КУ Піщанська загальноосвітня школа I-II ступенів.

Для в'яснення динаміки групи дітей, протягом декількох місяців було здійснене спостереження за спілкуванням учнів 1-4 класів. Дослідження проводилось під час роботи групи продовженого дня. Вихователь групи продовженого дня був у ролі досліджувача

Всього дослідженням охоплено 16 учасників, у віці від 6 до 11 років. Всі досліджені пройшли обстеження за допомогою шістьох методик. Дане дослідження мало на меті розглянути та аналізувати питання, що стосуються теоретико-методологічних аспектів вивчення психологічних особливостей різновікової групи дітей молодшого шкільного віку, розкриття суті проблеми та на основі отриманих даних, шляхом узагальнення отриманої інформації.

Для вивчення особливостей особистості в психології використовується багато різних емпіричних методів, але не всі ці методи є значущими і застосовними для вивчення вікових змін і психологічних процесів у дітей від 6 до 11 років.

У дослідженні були використані наступні методики:

1. Методика Ф. Фідлера (модифікована).
2. Авторська анкета для дослідження соціально-психологічного клімату в групі.
3. Модифікована проєктивна методика «Мій клас».
4. Проєктивна методика «Дерево» (Джон і Дайан Лампен).
5. Методика «Мозаїка».
6. Методика «Головоломка».

За допомогою модифікованої проєктивної методики «Мій клас» ми дізналися, що 56% опитаних - мають благополуччя у соціально-психологічній позиції.

Завдяки проєктивній методиці «Дерево» стало відомо, що 37,5% опитаних налаштовані на дружню підтримку та товариськість, 31,2% опитаних

в комфортному стані та мають нормальну адаптацію, 25,1% опитаних виявляють бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі) та 6,2% опитаних мотивовані на розваги.

Отже, ми впевнились, що розвиток особистості починається з дитинства під впливом соціальних відносин з оточуючими. Динамічні процеси, що відбуваються в різновіковій групі, позитивно впливають на психологічний стан, згуртованість і соціалізацію дітей. Результати проведених діагностичних методик свідчать, що більшість дітей перебувають у комфортному стані, адаптувалися в колективі, прагнуть до лідерства, встановили дружні та товариські стосунки з іншими членами колективу.

РОЗДІЛ 3. КОРИГУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Шляхи оптимізації психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку

Тема дослідження психологічних особливостей різновікової групи молодших школярів в умовах сьогодення набуває нових аспектів, оскільки все частіше зустрічаються збірні групи продовженого дня для учнів різних вікових груп.

Об'єднання дітей різного віку в групу допомагає дітям оволодіти навичками спілкування з однолітками, дітьми молодшого та старшого віку. Взаємовідносини між дітьми різного віку специфічні і відрізняються від стосунків між дітьми одного віку.

Об'єднання дітей різного віку за інтересами стало популярною формою роботи у багатьох країнах. З ціллю поєднати дітей різного віку, наприклад, у Америці запроваджено спеціальні навчальні центри і центри за інтересами. Центр за інтересами об'єднує дітей різного віку, які цікавляться певною галуззю знань і забезпечує їх необхідним обладнанням і матеріалами та науково-популярною літературою. Такі центри дають змогу учням поширити знання з конкретної соціальної проблеми: дослідити екологічну ситуацію в штаті, расове питання тощо. Результати роботи учнів над проектами у навчальному центрі за інтересами оформляють у вигляді шкільних виставок та наукових доповідей.

У Великобританії співіснує декілька освітніх систем, кожна із яких прагне довести суспільству свої переваги. Приміром, у Шотландії широкої популярності набули різновікові класи, в яких навчаються змішані за віком діти. У класі обов'язково є наявність великої кількості іграшок, конструкторів, будівельного матеріалу, куточків для рольових ігор, малювання, тобто для занять в малих групах, які створюють самі ж діти за вибором, або ж педагог для визначеної діяльності. В такому класі вчитель рідко займається з усіма дітьми разом: увесь клас повністю хіба що слухає розповідь, читання або ж ходить на

заняття з музики. Педагоги вважають, що діти повинні навчатись у діяльності, у взаємодії один з одним. Вчителі спеціально стараються не нав'язувати зміну видів діяльності, ставлячи перед собою головну ціль – навчити дітей різного віку доброзичливого взаєморозуміння під час сумісного виконання завдання.

Нажаль, наразі в Україні таких центрів та систем освіти ще немає. Розповсюдженим середовищем для різновікових об'єднань є збірна група продовженого дня, де діти віком від 6 до 11 років мають можливість співпрацювати, допомагати один одному, будувати міжособистісні зв'язки.

Безсумнівно, найважливішою проблемою для різних вікових груп є соціалізація: участь у соціальних цінностях, формування якостей особистості, таких як дисциплінованість, самостійність, доброзичливість, почуття відповідальності, безкорисливість, бажання допомагати іншим.

Вікова група дітей вважається найкращою екологічною моделлю для розвитку особистості дітей, яка може збагатити їхній досвід через вікову взаємодію, сприяти розумінню дітьми себе та інших, а також створити більше сфер саморегуляції [28, с. 77].

Діти молодшого шкільного віку потребують спільної діяльності. При спілкуванні з дітьми молодшого та старшого віку це створює сприятливі умови для набуття досвіду взаємної взаємодії [22, с. 93].

У спільній діяльності формуються нові форми і функції мовлення, розвивається така важлива якість поведінки, як природність, складаються механізми самооцінки, самоконтролю. Потрібно лише дбати, щоб молодші діти були не пасивними спостерігачами, а активними учасниками процесу.

Комплектування груп дітей різного віку завдає труднощі в організації навчально-виховного процесу, оскільки в умовах однієї групи діти фактично живуть у суттєво відмінних режимах, що ускладнює педагогічну та психологічну роботу. Недоцільно вимагати від старших дітей постійної взаємодії з молодшими, оскільки для їхнього повноцінного розвитку важливим є товариство однолітків. Забезпечення гармонійного поєднання процесів соціалізації та індивідуалізації дитини у взаємодії з групою можливе за умов

організації цікавої і змістовної діяльності з урахуванням вікових особливостей, індивідуальних інтересів і захоплень кожної дитини.

Незважаючи на складності організації різновікової групи, вона необхідна, завдяки позитивному впливу на особистісний, пізнавальний, емоційно-вольовий розвиток дитини, та забезпеченню психологічного комфорту.

У зв'язку з викладеним вище, слід зазначити, що психологічні проблеми різновікової групи молодших школярів вимагають розгляду та аналізу питань, що стосуються теоретико-методологічних аспектів вивчення їх психологічних особливостей.

У кваліфікаційній роботі це є головною метою, тому вважаємо за необхідне дослідити вікову специфіку психологічних процесів різновікової групи молодших школярів, щоб запобігти виникненню психологічних проблем та визначити шляхи й методи оптимізації та коригування психологічних процесів.

3.2. Рекомендації щодо організації дітей різновікової групи молодшого шкільного віку

При організації навчання дітей важливо забезпечити організоване життя дітей і дорослих у створеному для цього просторі розвитку та обов'язково включати такі види дитячої діяльності [28]:

- ігри – навчальні, рухливі, будівельні, театралізовані ігри тощо;
- навчання та пізнання через клас, спостереження та походи, діалог пізнання та розвитку, навчальні ігри, основні експерименти та експерименти в повсякденному житті дітей;
- праця – у формі розподілу індивідуальної та колективної праці, вахтової та колективної праці;
- спілкування – створювати і розв'язувати певні ситуації спілкування, особисту роботу в повсякденному житті, цілеспрямовану участь дітей у різних формах життєвого спілкування за допомогою спеціальних лекцій, діалогів, особистих і загальнотемних діалогів;

- курси мистецтва через мистецтво, мистецтво музики літературної діяльності і розваги, свята, гуртки художньо-естетичного циклу, індивідуальну роботу;

- спорт – через участь у спортивних заняттях, плавання, музичні, спортивні та танцювальні гуртки, різні форми організації дитячої праці, активні ігри в побуті, спортивні свята, розваги, походи, ранкова гімнастика та гімнастика після сну, фізкультурні хвилинки, паузи.

Неможливо перетворити навчально-пізнавальну діяльність учнів на аналогії шкільної позакласної роботи. Вона якісно відрізняється від шкільної освіти за формою, методом і технологією, засобами, стилем, рівнем взаємодії вчителя та учня, а не лише змістом, кількістю навчальних матеріалів, рівнем вимог до дітей.

У 2-3-му класі проводиться заняття тривалістю 35 хвилин. Тривалість занять може збільшуватись чи зменшуватись залежно від коливань інтересу, бажань, працездатності дітей, складності завдань тощо.

Для нормалізації організованої навчально-пізнавальної діяльності, її планованості та узгодження із загальним порядком денним необхідно розробити розклад курсів-тижневий перелік курсів з різних напрямків дошкільної освіти.

Порівняно зі стабільністю та загальною непорушністю шкільної програми, програма дошкільної освіти має бути мобільною, динамічною, гнучкою, швидко змінюватися та коригуватися безпосередньо в процесі освіти відповідно до конкретних обставин. При складанні календарного плану вчитель не передбачав цього заздалегідь. Приблизно щотижневий розподіл класів може бути тимчасовим, оскільки вчителі можуть перевірити його та регулярно вносити необхідні коригування та зміни [19, с. 55].

З метою створення найкращих умов для формування життєвих здібностей учнів різного віку форма одночасної організації навчальної роботи сприяє врахуванню інтересів і здібностей дітей.

Організація і поведінка певного життя в кожній віковій підгрупі здійснюється одночасно: одна з підгруп самостійно починає період діяльності, а закінчується одночасно або майже одночасно.

Зміст, форма, послідовність і використання ігор, навчальних матеріалів та посібників однакові. Вчителі повинні вміло адаптувати та поєднувати діяльність, щоб підтримувати інтерес кожного учня, колективні цілі кожної групи та методи їх досягнення. Дана форма організації не повинна використовуватися часто для підтримки та реалізації права кожної дитини на вільну та нерегульовану діяльність. При організації навчально-пізнавальної діяльності для дітей різного віку ми рекомендуємо об'єднувати дітей різного віку в спільні заняття, а для дітей кожного віку будуть окремі класи, щоб вихователі звернули увагу на старших дошкільників.

Отже, ми рекомендуємо такі методи організації навчально-пізнавальної діяльності дітей:

1. Спільні заняття для всіх вікових груп: спільні сфери життя та шляхи розвитку, проте різні проектні завдання.
2. Спільні заняття для всіх вікових груп: різні сфери життя та шляхи розвитку, різні проектні завдання.
3. Усі вікові групи поділяються на класи: вибір життєвої сфери та напряму розвитку здійснює вчитель відповідно до перспективного плану роботи.

Плануючи спільні курси з однієї сфери життя та змісту, варто дотримуватися певних вимог та рекомендацій:

- проводити такі курси одночасно з усіма групами для забезпечення дотримання організаційно-методичних вимог навчального процесу;
- найкраще уникати надання важкозрозумілих матеріалів для всіх вікових підгруп. Важливо правильно визначити сумісність програмних матеріалів і максимально наблизити види діяльності (малювання, ліплення);
- підготовлені до курсу матеріали повинні містити елементи, загальні для всіх дітей, що дає змогу учням об'єднатися для гри, відгадування загадок, виконання певних завдань;

- без організації їх самостійної діяльності в кожному класі неможливо поетапно працювати з дітьми різних вікових груп. Коли нові знання представлені та закріплені в групі, учні інших груп можуть працювати самостійно;

- самостійне завдання полягає в тому, що вчитель заздалегідь продумує і готується і повинен відповідати таким вимогам: посилювати психологічну діяльність дитини, розвивати ініціативу, бути посильним для дітей і спиратися на раніше набуті знання, забезпечувати реалізацію принципу поступовості складності;

- розглянути характеристики всієї групи та окремих учнів; різноманітні форми та зміст; містять нові елементи; мають відповідні рівні складності для дітей різного віку; кожна частина плану має достатню кількість роздаткового матеріалу [15, с. 91-92].

Багато що залежить від того, як розпочнеться заняття: одночасно з усіма дітьми чи в малих групах. Доречно почати заняття на спільну тему з усіма дітьми, а потім урок поступово закінчиться. У разі різних пояснень рекомендується починати заняття поступово за планом: На уроках фізкультури диференціація проводиться шляхом збільшення дозування вправ, вимог до вправ та обладнання (тренування на рівновагу, надаємо лави різної висоти тощо).

Педагоги різних вікових груп не можуть обмежуватися викладанням такого типу курсів, оскільки для дітей різних вікових груп вони пропонують різну кількість курсів протягом дня та кожного тижня. Важливою умовою розвитку дітей молодшого шкільного віку є участь батьків у навчально-виховному процесі. Тому одним із напрямків діяльності закладів, де діти здобувають початкову освіту, є розвиток батьківського виховання та культури, формування психологічних, виховних, фізіологічних, гігієнічних та правових знань, розвиток різноманітних умінь і навичок. Реалізація робіт у цій сфері здійснюється шляхом індивідуальної, групової та колективної роботи [2, с. 338].

Індивідуальні та групові форми роботи включають бесіди, консультації, відвідування родини дітей, участь батьків у груповому навчанні, виконання домашніх завдань тощо. До форм колективної роботи належать батьківські збори, диспути, конференції, відкриті заняття, круглі столи, практикуми, дні відкритих дверей тощо [8].

Отже, з вищевикладеного варто зазначити про те, що де б не здобували освіту учні різних вікових груп, завдання вчителів становить – обов'язкового створити сприятливі та комфортні умови для особистісного розвитку дітей, сформувати загальну та реалістичну картину світу. Цінності важливі для природи, культури, людей – сприяють формуванню основи здібностей учнів.

Висновки до третього розділу

Взаємини між дітьми різного віку мають специфіку і відрізняються від взаємин у групі дітей одного віку. Не викликає жодних сумнівів, що найважливішими проблемами різновікової групи є проблеми соціалізації: залучення до суспільних цінностей, формування таких рис характеру, як дисциплінованість, самостійність, доброзичливість, відповідальність, безкорисливість, прийняття обов'язку допомагати меншим та людям похилого віку. Різновікова група дітей вважається оптимальною моделлю середовища розвитку особистості дитини і дає змогу збагатити її досвід через різновікову взаємодію, сприяти пізнанню дитиною себе й інших, створювати додаткові сфери саморегуляції.

Необхідною для дітей молодшого шкільного віку є спільна діяльність. При спілкуванні молодших дітей зі старшими створюються сприятливі умови для набуття досвіду спільної взаємодії. У спільній діяльності формуються нові форми і функції мовлення, розвивається така важлива якість поведінки, як природність, складаються механізми самооцінки, самоконтролю. Потрібно лише дбати, щоб молодші діти були не пасивними спостерігачами, а активними учасниками процесу.

Багато що залежить від того, як розпочнеться заняття: одночасно з усіма дітьми чи в малих групах. Доречно почати заняття на спільну тему з усіма дітьми, а потім заняття поступово закінчиться.

Важливою умовою розвитку дітей молодшого шкільного віку є участь батьків у навчально-виховному процесі. Тому одним із напрямків діяльності закладів, де діти здобувають початкову освіту, є розвиток батьківського виховання та культури, формування психологічних, виховних, фізіологічних, гігієнічних та правових знань, розвиток різноманітних умінь і навичок. Саме це є фундаментом для подальшої роботи з різновіковим об'єднанням дітей. Без батьківського впливу, без основ, які закладаються в родині, важко вибудувати систему цінностей та взаємовідносин малої різновікової групи.

Реалізація робіт у цій сфері здійснюється шляхом проведення бесід, консультацій, відвідування родини дітей, участі батьків у груповому навчанні, батьківських зборів, диспутів, конференцій, відкритих занять, круглих столів, практикумів тощо.

Комплектування груп дітей різного віку завдає труднощі в організації навчально-виховного процесу, оскільки в умовах однієї групи діти фактично живуть у суттєво відмінних режимах, що ускладнює педагогічну та психологічну роботу. Забезпечення гармонійного поєднання процесів соціалізації та індивідуалізації дитини у взаємодії з групою можливе за умов організації цікавої і змістовної діяльності з урахуванням вікових особливостей, індивідуальних інтересів і захоплень кожної дитини.

ВИСНОВКИ

1. Дослідивши та проаналізувавши вікову специфіку психологічних процесів, яка визначається віковими особливостями дітей молодшого шкільного віку, дійшли висновку, що головним показником вдалого колективу є психологічний клімат, що впливає на моральну обізнаність його учасників. Комфортне навчально-виховне середовище дає дитині відчуття захищеності. Здорова психологічна атмосфера включає систему міжособистісних відносин, характер психології (симпатія, неприязнь, дружба); психологічний механізм взаємодії між людьми (наслідування, співпереживання); систему взаємної вимоги, загальних емоцій та загального стилю спільності єдність інтелекту, емоцій та волі групи.

Важливо звертати увагу на групову динаміку, згуртованість та прояви лідерства в колективі. Від цих показників залежить здорова психологічна атмосфера в групі. Доведено, що дитина стає успішніше, якщо більше часу проводить в різновіковому середовищі. Міжособистісні стосунки різновікової групи є умовою розвитку та формування основи особистості дітей молодшого віку, а саме: самосвідомості, моральної свідомості, рефлексії, теоретичного мислення тощо.

Здійснивши аналіз методів та методик дослідження психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, можемо зробити висновки про те, що динамічні процеси, що відбуваються в групі, сильно впливають на психічний стан дітей, на їх згуртованість, на соціалізацію. Результати методик показали, що більшість дітей в комфортному стані, адаптувалися у колективі, прагнуть лідерства та мають дружні, товариські стосунки з іншими членами групи. Формування особистості розпочинається в дитячому віці під впливом соціальних зв'язків з оточуючими. Важливе значення у цьому процесі належить соціально-психологічним чинникам, які зумовлені різноманітними аспектами соціального життя дитини в оточенні однолітків та дітей молодших і старших. Формування гуманно спрямованої, відповідальної, впевненої у собі, з достатньо

високою самооцінкою, успішної особистості значною мірою залежить від становища, яке вона займає у дитячому колективі.

2. Щодо шляхів та методів оптимізації психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку зауважимо наступне. Комплектування груп дітей різного віку завдає труднощі в організації навчально-виховного процесу, оскільки в умовах однієї групи діти фактично живуть у суттєво відмінних режимах, що ускладнює педагогічну та психологічну роботу. Недоцільно вимагати від старших дітей постійної взаємодії з молодшими, оскільки для їхнього повноцінного розвитку важливим є товариство однолітків. Забезпечення гармонійного поєднання процесів соціалізації та індивідуалізації дитини у взаємодії з групою можливе за умов організації цікавої і змістовної діяльності з урахуванням вікових особливостей, індивідуальних інтересів і захоплень кожної дитини. Незважаючи на складності організації різновікової групи, вона необхідна, завдяки позитивному впливу на особистісний, пізнавальний, емоційно-вольовий розвиток дитини, та забезпеченню психологічного комфорту.

3. Розглянувши та науково обґрунтувавши рекомендації щодо вдосконалення та коригування психологічних процесів різновікової групи дітей молодшого шкільного віку, можемо зробити висновок, що індивідуальні та групові форми роботи повинні включати бесіди, консультації, відвідування родини дітей, участь батьків у груповому навчанні, виконання домашніх завдань тощо. До форм ефективної колективної роботи належать батьківські збори, диспути, конференції, відкриті заняття, круглі столи, практикуми, дні відкритих дверей тощо.

Варто також відмітити, що де б не здобували освіту учні різних вікових груп, завдання вчителів становить – обов'язкового створити сприятливі та комфортні умови для особистісного розвитку дітей, сформувати загальну та реалістичну картину світу. Цінності важливі для природи, культури, людей – сприяють формуванню основи здібностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М.Й. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
2. Вісник психології і педагогіки : Збірник наук. праць / Випуск 5. Київ ,2011 . URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_5
3. Кирпичник А.Г., Немов Р.С., Путь к коллективу: книга для учителей о психологии ученического коллектива. Москва: Педагогика, 1988. 144с.URL:<http://lib.mgppu.ru/OpacUnicode/app/webroot/index.php?url=/notices/index/IdNotice:10146/Source:default>
4. Годфруа Ж. Что такое психология. Москва : Мир, 1992. 496 с.
5. Деркс Л., Холландер Я., Сущность НЛП. Ключи к личностному развитию. Москва: научно-популярное издание, 2000. 704 с. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/SushchnostNLP.Klyuchiklichnostnomurazvitiyu_RuLit_Me_435852.pdf
6. Детская психология: у 4 т. / гол. ред. Л.С. Виготский. Москва: Собрание сочинений, М.: Педагогика, 1984. Т.4. 87 с.
7. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
8. Добрович А.Б. Воспитателю о психологи и психогигиене общения: книга для учителя и родителей. Москва : Просвещение, 1997. 207 с.
9. Дружинина В.Н. Психология. Питер : «Учебник нового века», 2001. 656 с.
10. Залужний А.С. Детский коллектив и методы его изучения. Москва: Педагогика, 2010. 240 с.
11. Ильясов И.И., Орехов Н.Н. О теории и практике в психологи. Вопросы психологии. 1999. № 4. С.135-140.
12. Карпенчук С.Г. Новый погляд на педагогічну спадщину А.С. Макаренка. Педагогіка і психологія. 1996. № 2. С. 19-27.

13. Коберник Г. Л. Формування соціально комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості. Науковий збірник УДПУ ім. П. Тичини. Київ: Науковий світ, 2003. Вип. 5. С. 91-107.
14. Кокун О. М. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.
15. Колесніченко Л.А., Борисенко Л.Л. Основи психології та педагогіки: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2002. 157 с.
16. Копець Л.В. Психологія особистості. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 335 с.
17. Лазаренко В.І., Лазаренко В.П., Продайко В.М., Сурякова М.В. Психологія. 2-е видання. Дніпропетровськ: ДНУ, 2015. 95 с. URL: <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/psychologiya.pdf>
18. Ліснівська Л.Б. Психологічні особливості становлення самооцінки шестирічного першокласника: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2011. 20 с.
19. Люблинська Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 2004. 354с.
20. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
21. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей : веб-сайт. URL: http://dnz267.edu.kh.ua/robo_ta_z_ditjmi_pyatirichnogo_viku/metodichni_rekomendacii_schodo_organizacii_navchaljno-vihovnogo_procesu_ditej_starshogo_doshkilnogo_viku/
22. Миллер Г.А., Прибрам К.Х. Планы и структура поведения. Москва : Прогрес, 2005. 466 с.
23. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Київ : навчальний посібник, 2009. 377 с.
24. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 688 с.
25. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. Київ: Вища школа, 1998. 34–44 с.
26. Немов Р.С. Психологія. Москва : Просвещение, 1995. 496 с.

27. Нуркова В.В., Березанская Н.Б. Психология: учебник. Москва: Юрайт-Издат, 2004. 484 с. URL: <https://djvu.online/file/Hqz6J3nwCQ2zR>
28. Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ : Знання, 2015. 415 с.
29. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 448 с.
30. Петровский А.В. Общая психология. Москва : Издательский центр Академия, 1997. 512 с.
31. Петровський А. В. Особистість. Діяльність. Колектив. Москва: Политиздат, 1982. 255 с.
32. Полушария большого мозга. Функции полушарий, признаки нарушений высших психических функций: веб-сайт. URL: <http://coma.su/content/view/20/30/>
33. Присяжнюк Н.І. Особливості роботи у класі-комплекті. Початкова школа. 1990. № 2. С. 37-39.
34. Психіка: поняття, класифікація та система: веб-сайт. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/29184/>
35. Психологія – особлива наука: веб-сайт. URL: <http://ua.coolreferat.com>
36. Психологія: навчальний посібник / О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков, А.Ш. Апішева, О.С. Васильєва. Київ : Фірма «ІНКОС», 2005. 351 с.
37. Роль різновікових взаємовідносин у розвитку особистості молодшого школяра: веб-сайт. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/162967/161977>
38. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва : Педагогика, 1999. 278 с.
39. Савельев С.В. Изменчивость мозга. Хрестоматия по анатомии центральной нервной системы. Российское Психологическое Общество. Москва : Издво РПО, 1998. 338 с.

40. Савчин М.В. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
41. Свідоме й несвідоме в психіці людини : веб-сайт. URL : <http://referatu.com.ua/referats/23/41534>
42. Сенько Т.В. Возрастные перемещения – эффективный метод управления положением ребенка в группе сверстников. Народная асвета. 1983. №13. С. 74.
43. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки і психології: навчальний посібник для викладачів, аспірантів та студентів. Київ, 2000. 465 с.
44. Смольникова Г. Вчимо дітей спілкуватися. Дошкільне виховання. 2004. №9. С. 14-16.
45. Скрипченко О., Долинська Л., Городнійчук З. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ : А.П.Н., 2011. 464 с.
46. Скрипченко О. Загальна психологія: підручник. Київ : Каравела, 2015. 464 с.
47. Студенська наука. Збірник студентських наукових статей з проблем педагогіки і психології: у 2 т. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка. Т 2. 2013. 120 с.
48. Цимбалюк І.М., Яницька О.Ю. Загальна психологія. Київ : ВД Професіонал, 2004. 304 с.
49. Ярошенко О.Г. Групова діяльність школярів: теорія і методика. Київ : Партнер, 1997. 207 с.
50. Kurt Lewin. Research center for group dynamics. New York, 1948. 243 с. URL: https://ia802905.us.archive.org/15/items/in.ernet.dli.2015.197012/2015.197012.Resolving-Social-Conflicts_text.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні тези з робіт Байбородової Л.В.

Принципи різновікової освіти	Технологія реалізації принципів різновікової освіти на уроці в різновіковій групі	Примітки
Принцип інтеграції і диференціації завдань, змісту, засобів навчання учнів різного віку	<p>Алгоритм дій педагога</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення загальної для всіх класів завдання, яка стане основою об'єднання дітей різного віку і конкретизує завдання для кожної вікової групи. 2. Відбір з урахуванням загальних завдань у змісті матеріалу тих знань і навчальних дій, які доступні всім дітям, можуть освоюватися одночасно учнями всіх вікових груп. 3. Підбір відповідних загальним змістом способів спільної навчальної роботи учнів різного віку. 4. Виділення з урахуванням завдань, з одного боку, тих питань в досліджуваному матеріалі, які не можуть бути вивчені молодшими, але повинні бути засвоєні старшими, з іншого - необхідних для вивчення або закріплення молодшими і вже непривабливих для старших. 5. Відбір групових та індивідуальних форм занять для кожного класу, з огляду на специфіку змісту навчального матеріалу. 	Залежно від диференціації змісту, пов'язаної з віком дітей, може бути розлучена навчальна діяльність учнів різних класів, організована спільна робота під керівництвом старших. Останнє доцільно в тому випадку, коли старші повторюють, закріплюють, актуалізують матеріал, необхідний їм для засвоєння нових знань і способів діяльності.
Принцип педагогічної навчальної діяльності дітей	<p>Алгоритм дій педагога</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення підготовки старших школярів як організаторів навчального заняття. 2. Консультування керівників мікрогруп. 3. Здійснення роботи, спрямованої на визначення значущості участі старших в організації різновікової заняття, їх педагогічної ролі на занятті. 4. Роз'яснення вимог до виконання тих чи інших дій на занятті. 5. Обговорення разом дітьми ходу заняття, розподіл ролей на занятті; визначення способів організації пізнавальної діяльності в період підготовки і на самому занятті, методики оцінки результатів роботи груп і кожного учня. 6. Здійснення роботи, спрямованої на підняття престижу діяльності консультантів, стимулювання їх відповідальності і зацікавленості. 	Основна ідея - делегування старшим учням ряду педагогічних функцій (контроль, пояснення нового матеріалу, допомога молодшим товаришам в подоланні навчальних труднощів і ін.), А також набуття учнями допрофесійної досвіду педагогічної діяльності. Значна частина роботи старших учнів з молодшими здійснюється не на самому навчальному занятті, а на етапі його підготовки. Старші освоюють роль педагога, відповідального за результати навчальної

		роботи, виступають організаторами груповий діяльності, керують підготовкою груп до заняття, пояснюють, що ні засвоєно молодшими, готують їх до відповіді на занятті, здійснюють контроль над роботою і оцінку досягнень групи і кожного учня.
Принцип взаємонавчання	<p>Алгоритм дій</p> <p>1. Виконання кожним учнем ролі учня і навчального, що передбачає використання різних варіантів об'єднання класів (1 - 3, 1 - 4, 4 - 5, 5 - 6, 6 - 7, 7 - 8, 5 - 7, 7 - 9 та ін.), що передбачають зміну рольових позицій учнів.</p> <p>2. Використання в процесі навчання самооцінки і взаємооценки як в ході вирішення окремих навчальних завдань, виконання завдань, так і в кінці навчального заняття при підведенні підсумків роботи всієї групи і кожного учня</p> <p>3. Створення ситуації власного успіху через успіх іншого учня (при оцінці роботи консультанта враховуються успіхи членів групи; старші пояснюють новий матеріал молодшим, самі повторюючи, закріплюючи, актуалізуючи раніше вивчене, а потім молодші представляють засвоєння нового матеріалу).</p> <p>4. Визначення самими учнями труднощів і проблем, з якими вони зіткнулися на занятті, виявлення та аналіз допущених у роботі помилок, рефлексія діяльності</p>	<p>Основна ідея - оволодіння знаннями, вміннями, навичками, способами діяльності і відносин в процесі взаємного впливу учнів один на одного. Залежно від ситуації кожен член групи може тимчасово виконувати роль вчителя, навчаючи свого товариша. При цьому учень не тільки передає інформацію, але в процесі комунікації актуалізує наявні знання, осмислює їх по-новому, сприймає з іншого боку. В даному сенсі взаємообучення можна розглядати як навчання іншого і самого себе</p>
Принцип регулювання взаємодії учнів різного віку	<p>Умови ефективної реалізації принципу регулювання взаємодії учнів в РВГ</p> <p>1. Обґрунтований відбір педагогом змісту і форм спільної діяльності дітей різного віку, а також способів і засобів, що стимулюють спільну роботу школярів.</p> <p>2. Роз'яснення дітям важливість проведення спільного заняття, корисності цієї роботи для всіх класів і для кожного.</p> <p>3. Допомога з боку педагога кожного учня в привласненні їм спільної мети роботи і знаходженні в ній особистісного сенсу</p> <p>4. Розкриття педагогом значущості дій кожного для досягнення загального результату і розвитку особистості дітей, їх особистих успіхів.</p> <p>5. Використання вчителем різних форм і методів організації взаємодії старших і молодших, враховуючи попередній досвід</p>	<p>Як організувати спільну діяльність, спілкування дітей різного віку - це один з найскладніших питань для вирішення, як показав аналіз досвіду проведення різновікових занять. Часто таке заняття є присутність двох або декількох класів, де кожен виконує свою частину роботи, а взаємодія, спілкування старших і молодших по суті відсутній, що природно знижує виховну ефективність заняття. У той же час організація спільної діяльності дітей</p>

	<p>взаємодії дітей у навчальній і позанавчальній діяльності.</p> <p>6. Забезпечення динаміки кількісного і якісного складу мікрогруп, змінюваності рольових позицій.</p> <p>7. Точне визначення педагогом змісту діяльності, функцій, ролі старших і молодших на кожному етапі навчального заняття. Способи організації та стимулювання спільної діяльності дітей на занятті в РВГ: - постановка загальної проблеми або завдання, зрозумілою, доступною і привабливою для всіх; - Використання дослідницьких завдань, створення ситуації пошуку; -формування різновікових мікрогруп, кожна з яких вирішує загальну проблему або її частина; - Виконання мікрогрупам творчих завдань як при підготовці, так і проведенні занять; - Використання ігрових елементів, проведення конкурсів, змагань.</p> <p><u>На різних етапах заняття в різновіковій групі</u> можна використовувати спеціальні способи організації та стимулювання спільної діяльності дітей:</p> <p>А. При перевірці домашнього завдання: - Молодші задають в ході опитування питання старшим; - Учні старших класів підбирають або складають питання і завдання для молодших учнів, а потім беруть участь в опитуванні по ним; - Старші перевіряють і оцінюють виконання домашніх завдань молодшими; старші в разі ускладнень домашніх завдань молодшими; старші допомагають авляються питання і завдання для молодших учнів, а потім беруть участь в опитуванні по допомагають при відповіді молодшим; молодші учні залучаються до прослуховування відповідей старших по доступному матеріалу та ін.</p> <p>Б. При поясненні нового матеріалу: - Старші розповідають новий матеріал молодшим; - Самостійна спільна робота з навчальними приладами при виконанні експерименту; - Спільне складання таблиць в ході «просунутої» лекції (технологія розвитку критичного мислення школярів;</p> <p>В. При закріпленні вивченого матеріалу:- Рішення комбінованих завдань; - Складання і відгадування кросвордів; - Колективне обговорення прочитаної на уроці додаткової літератури; - Організація навчальних ігор-змагань; - Включення в заняття додаткового матеріалу; Перегляд, обговорення і</p>	<p>не є самоціллю, а реалізує виховний і освітній потенціал заняття</p>
--	--	---

	<p>коментування фрагментів фільмів, передач; - Індивідуальна допомога молодшим в процесі закріплення матеріалу на уроці або вдома.Г. При контролі знань:- Проведення заліків у молодших старшими учнями; Розробка, проведення фізичних диктантів, самостійних і контрольних робіт з молодшими, їх оцінка та аналіз; - Взаємооцінка, самооцінка і самоконтроль.</p>	
<p>Принцип забезпечення психологічної безпеки дитини</p>	<p>Умови ефективної реалізації принципу забезпечення психологічної захищеності</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Облік при формуванні різновікових груп вікових особливостей, міжособистісних відносин учнів, їх психологічної сумісності, здатності і готовності до відстоювання незалежності своєї позиції. 2. Включення школярів у спільну діяльність з урахуванням їх індивідуальних особливостей і можливостей. 3. Забезпечення реалізації особистості кожного, досягнення успіху, визнання товаришами. 4. Створення спеціальних ситуацій, що дозволяють школяреві проявити незалежність своїх суджень, оцінок, висловити свою власну позицію, точку зору. 5. Стимулювання прояви дітьми незалежних суджень, самостійних рішень і шанобливого ставлення до думки інших. Недопущення придушення молодших старшими, обмеження особистої гідності дітей. 6. Формування в учнів правильної позиції лідера, організатора роботи групи, самокритичності дітей, об'єктивності в оцінці поведінки і думок інших. 7. Навчання учнів культурі спілкування, навичкам спільної роботи, організаторської діяльності. 8. Організація колективного аналізу спільної діяльності; оцінка взаємин дітей, старших і молодших, психологічної захищеності кожного в груповій роботі. 	<p>Успішність взаємодії дітей різного віку залежить і від їх розміщення в просторі. Важливо, щоб старші і молодші мали можливість працювати в тісному колі. У той же час педагогу необхідно передбачити переміщення дітей в просторі. Потрібно виходити з зручності виконання спільної навчальної роботи і створити природні умови для спілкування. На успішність різновікової взаємодії впливає кількісний склад групи. Верхня межа кількості учнів в РВГ залежить від специфіки предмета, завдань, змісту і форми заняття. На занятті взаємодія старших і молодших часто організовується через мікрогрупи, кількісний склад яких також залежить від вищевикладених чинників. Однак об'єднувати більше 5-7 чоловік в мікрогрупи не доцільно.</p>

Авторський опитувальник для дослідження соціально-психологічного клімату в групі

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?

А) так

Б) ні

2. Що на твою думку означає «бути друзями»?

.....

3. На прогулянці діти грають...

А) усі разом

Б) окремо

В) є учні які ні з ким не граються

4. На свій день народження ти запросиш...

А) усіх дітей з групи

Б) декількох

В) одного

Г) жодного

5. На сьомо, до якого ви усією групою хотувалися не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...

А) не звернеш на це уваги

Б) засмутишся

В) попросиш перенести свято

Методика “Мій клас”

Молодші школярі відчують певні труднощі при роботі з шкалами, опитувальниками, тестами, що вивчають становище дитини в колективі, які традиційно використовуються в соціально-психологічній практиці. У такому випадку зручніше використовувати дану методику. До уваги учнів пропонується листок з малюнком класу.

Інструкція: “На цьому малюнку схематично зображений ваш клас. За столом сидить вчитель, учні зайняті своєю справою. Частина хлопців грається. Знайдіть і позначте хрестиком на малюнку себе, напишіть поруч свої ім’я та прізвище. Потім позначте (теж хрестиком) на малюнку свого товариша, напишіть поруч його ім’я і прізвище”.

Психологу важливо знати:

З ким із учасників ситуації ототожнює себе досліджуваний?

Яке місце в класі він відводить ідентифікованому з собою персонажу (поруч з учителем, поза класною кімнатою, разом з хлопцями, один)?

Який зміст занять, емоційно значимих для школяра?

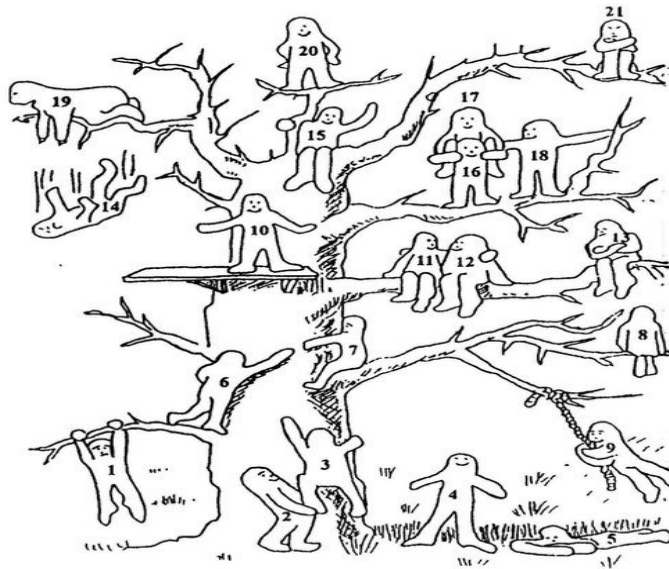
Аналіз результатів: На малюнку позначені позиції, що вказують на вираженість пізнавальних інтересів: вирішення завдання біля дошки, спільне читання книги, питання, що задаються вчителю. В даному випадку ідентифікація щодо цієї позиції буде свідчити про адекватність соціально-психологічного та навчального статусу молодшого школяра.

Позиція “один, далеко від вчителя” – емоційно неблагополучна позиція дитини, яка вказує на труднощі адаптації до перебування в класному колективі.

Ототожнення себе з дітьми, що стоять у парі, разом грають, – доказ благополучної соціально-психологічної позиції дитини.

Місце поряд з учителем: учитель в даному випадку є значущою особою для досліджуваного, а досліджуваний ототожнює себе з учнем, прийнятим вчителем.

Ігрова позиція: не відповідає навчальній позиції.

Проективна методика "Дерево" (Джон і Дайан Лампен)*Інструкція:*

Діти, подивіться уважно на малюнок. Перед вами лісова школа. Учні в ній — лісові чоловічки. У кожного з них різний настрій, кожен зайнятий своєю улюбленою справою, кожен займає своє положення. Можливо, чим вище на дереві знаходиться лісовий чоловічок, тим вище його досягнення, тим більше він успішний в школі.

Візьміть коричневий олівець (фломастер) і розфарбуйте стовбур і гілки дерева. А коли будете розфарбовувати, уважно розгляньте кожного чоловічка: де він розташований, чим зайнятий. (Діти розфарбовують дерево.)

А тепер візьміть червоний олівець (фломастер) і розфарбуйте того чоловічка, який нагадує вам себе, схожий на вас, ваш настрій в школі і ваше становище.

Тепер візьміть зелений олівець (фломастер) і розфарбуйте того чоловічка, яким ви хотіли б бути і на чиєму місці ви хотіли б перебувати.

Буває так, що деякі діти просять дозволу позначити позиції двох чоловічків. Вважаю, що в цьому випадку не слід обмежувати їх вибір, але необхідно зафіксувати, який чоловічок був відзначений в першу чергу, який у другу, так як співвідношення цих виборів може бути досить інформативним.

Інтерпретація результатів:

Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики «Дерево» проводиться виходячи з того, які позиції вибирає даний дитина, з положенням якогось чоловічка ототожнює своє реальне та ідеальне положення, чи є між ними відмінності.

Інтерпретація розроблена з урахуванням досвіду практичного застосування методики та порівняння її результатів із спостереженнями за поведінкою дітей, даних, отриманих з бесіди з дитиною.

Для зручності пояснення кожній фігурці привласнений свій номер.

Вибір позиції № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод.

№ 2, 11, 12, 18, 19 — товарицькість, дружню підтримку.

№ 4 — стійкість положення (бажання досягати успіхів, не долаючи труднощі).

№ 5 — стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість.

№ 9 — мотивація на розваги.

№ 13, 21 — відчуженість, замкнутість, тривожність.

№ 8 — відстороненість від навчального процесу, відхід у себе.

№ 10, 15 — комфортний стан, нормальна адаптація.

№ 14 — кризовий стан, «падіння в прірву».

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні із завищеною самооцінкою і установкою на лідерство.

Слід зауважити, що позицію № 16 діти не завжди розуміють як позицію «чоловічка, який несе на собі чоловічка № 17», а схильні бачити в ній людини, підтримуваного і обіймаючого іншим.

Продукти досліджень та моменти проведення методик

Анкета
(на з'ясування міжособистісних стосунків у колективі)

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?
а) так; ✓
б) ні;

2. Що на твою думку означає «бути дружнім»?
Це люди, що доводять тебе, а ти їм;

3. На прогулянці діти граються...
а) усі разом; ✓
б) окремо;
в) є учні які ні з ким не граються;

4. На свій День народження ти запросиш...
а) усіх дітей з групи;
б) декількох, напиши кого: /
Кіт, Дідуся

в) одного, напиши кого
Кіт, Дідуся

г) жодного;

5. На свято до якого ви усією групою довго готувались, не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...
а) не звернеш на це уваги;
б) засмутишся;
в) попросиш перенести свято; ✓

Дякую!

Анкета
(на з'ясування міжособистісних стосунків у колективі)

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?
а) так;
б) ні;

2. Що на твою думку означає «бути дружнім»?
Допомогти, бути уважним, співдружним.

3. На прогулянці діти граються...
а) усі разом;
б) окремо;
в) є учні які ні з ким не граються;

4. На свій День народження ти запросиш...
а) усіх дітей з групи;
б) декількох, напиши кого: /
Дідуся, Машу, Катю

в) одного, напиши кого
Дідуся

г) жодного;

5. На свято до якого ви усією групою довго готувались, не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...
а) не звернеш на це уваги;
б) засмутишся;
в) попросиш перенести свято; ✓

Дякую!

Анкета
(на з'ясування міжособистісних стосунків у колективі)

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?
 а) так;
 б) ні;

2. Що на твою думку означає «бути дружніми»?
взаємодія з усім класом

3. На прогулянці діти граються...
 а) усі разом;
 б) окремо;
 в) є учні які ні з ким не граються;

4. На свій День народження ти запросиш...
 а) усіх дітей з групи;
 б) декількох, напиши кого:
Дарія, Саша, Діана, Дарина, Катя, Костянтин

в) одного, напиши кого:
Дарія

г) жодного;

5. На свято до якого ви усією групою довго хотувались, не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...
 а) не звернеш на це уваги;
 б) засмутишся;
 в) попросиш перенести свято;

ДЯКУЮ!

Анкета
(на з'ясування міжособистісних стосунків у колективі)

1. Чи вважаєш ти свою групу дружньою?
 а) так;
 б) ні;

2. Що на твою думку означає «бути дружніми»?
взаємодія з усіма друзями

3. На прогулянці діти граються...
 а) усі разом;
 б) окремо;
 в) є учні які ні з ким не граються;

4. На свій День народження ти запросиш...
 а) усіх дітей з групи;
 б) декількох, напиши кого:
Дарія, Діана, Дарина, Катя

в) одного, напиши кого

г) жодного;

5. На свято до якого ви усією групою довго хотувались, не зможе прийти один учень, хоча він дуже хотів, але захворів. Ти...
 а) не звернеш на це уваги;
 б) засмутишся;
 в) попросиш перенести свято;

ДЯКУЮ!

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	•	•		Ворожість
2. Згода		•		Незгода
3. Задоволеність		•		Незадоволеність
4. Тепло	•			Холод
5. Співпраця	•			Неузгодженість
7. Взаємодітримка	•			Недобррозичливість
8. Цікавість	•			Нудьга

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	+			Ворожість
2. Згода	+			Незгода
3. Задоволеність	+			Незадоволеність
4. Тепло	+			Холод
5. Співпраця		+		Неузгодженість
7. Взаємодітримка	+			Недобррозичливість
8. Цікавість	+			Нудьга

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	+			Ворожість
2. Згода	+			Незгода
3. Задоволеність		+		Незадоволеність
4. Тепло		+		Холод
5. Співпраця		+		Неузгодженість
7. Взаємодітримка	+			Недобррозичливість
8. Цікавість	+			Нудьга

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	+			Ворожість
2. Згода	+			Незгода
3. Задоволеність	+			Незадоволеність
4. Тепло		+		Холод
5. Співпраця	+			Неузгодженість
7. Взаємодітримка	+			Недобррозичливість
8. Цікавість	+			Нудьга

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	+			Ворожість
2. Згода	+			Незгода
3. Задоволеність	+			Незадоволеність
4. Тепло	+			Холод
5. Співпраця	+			Неузгодженість
7. Взаємодітримка	+			Недобррозичливість
8. Цікавість	+			Нудьга

	😊	😐	☹️	
1. Дружелюбність	+			Ворожість
2. Згода		+		Незгода
3. Задоволеність	+			Незадоволеність
4. Тепло		+		Холод
5. Співпраця	+			Неузгодженість
7. Взаємодітримка	+			Недобррозичливість
8. Цікавість	+			Нудьга

